BIULETYN KONSERWATORSKI
WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W BIAŁYMSTOKU

Białystok 2026

Wiesław Wróbel
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia

Życie i działalność inżyniera architekta Szymona Pappego (1885–1941)

Słowa kluczowe: Szymon Pappe 1885–1941, historia Białegostoku, budownictwo w latach 1919–1939, architektura modernistyczna
Key words: Szymon Pappe 1885–1941, history of Białystok, architecture in 1919–1939, modernist architecture

W ciągu ostatnich kilkunastu lat w badaniach nad dziejami białostockiej architektury XIX i XX w. nastąpił znaczący postęp[1]. Dotyczy on także architektury okresu międzywojennego, która z różnych powodów cieszyła się szczególnym zainteresowaniem badaczy – analizowano ją zarówno pod kątem stylistyki i zmieniających się mód, historii poszczególnych obiektów, jak i osób zajmujących się w tym czasie projektowaniem. Stosunkowo liczne publikacje pozwoliły na uszczegółowienie niektórych aspektów historii miasta w latach 1919–1939, aczkolwiek wiele tematów wciąż czeka na analizę. W toku badań nad architekturą międzywojenną w Białymstoku, realizowanych w 2024 r. na zlecenie Miejskiego Konserwatora Zabytków, udało się opisać, doprecyzować lub zrewidować dzieje najważniejszych obiektów z terenu miasta ujętych w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz rejestrze zabytków. Rezultatem tych badań jest nie tylko obszerna publikacja *Architektura międzywojenna w Białymstoku*[2], lecz także pojawienie się nowych tematów badawczych, które nie zostały jeszcze w należyty sposób wyeksplorowane[3]. Do najciekawszych, a zarazem istotnych z perspektywy historii białostockiej architektury międzywojennej oraz rozwoju architektoniczno-urbanistycznego miasta przed 1939 r., należą niewątpliwie biografie projektantów poszczególnych obiektów. Wśród nazwisk osób, które sygnowały odnalezione projekty, dość często pojawiało się jedno – Szymon Pappe. Był on znany badaczom już wcześniej, ale nikt dotychczas nie podjął się rekonstrukcji jego biografii oraz działalności zawodowej. Liczba zachowanych projektów autorstwa Pappego, przeważająca pośród dzieł, których twórców udało się rozpoznać, wyraźnie wskazywała na jego niepoślednią rolę w środowisku białostockich architektów. Sytuacja ta skłoniła mnie do odtworzenia życiorysu Szymona Pappego, zarówno w sferze prywatnej, jak i zawodowej, oraz

do opracowania pierwszego katalogu analitycznego jego prac wykonanych w latach 1919–1939. Tym zagadnieniom będzie poświęcony niniejszy artykuł.

Niewiele wiadomo o pochodzeniu i rodzinie Szymona Pappego, a także o jego losach przed 1919 r. Datę i miejsce urodzenia przyszłego architekta wskazano dopiero w późniejszych źródłach. W 1921 r. dwaj Białostoczanie – Wolf Hepner i Jakub Halpern – zaświadczyli notarialnie, że Szymon Pappe przyszedł na świat w Białymstoku 3 stycznia 1885 r. (jak można się domyślać – według starego stylu)[4]. Poświadczenie to wynikało zapewne z faktu powrotu Szymona i jego rodziny z Rosji Sowieckiej do Białegostoku i związanej z tym potrzeby potwierdzenia jego tożsamości w sytuacji, gdy brakowało dokumentów mogących posłużyć jako dowody. Księga metrykalna białostockiego okręgu bożniczego z 1885 r. zaginęła, toteż nie ma dziś możliwości zweryfikowania podanych przez świadków informacji.

Kwerenda w aktach metrykalnych białostockiej gminy żydowskiej na temat kręgu rodzinnego kręgu rodzinnego Szymona nie dała jednoznacznych rezultatów. W 1871 r. w Białymstoku zmarł liczący 85 lat Srol Lejb Pape[5], natomiast dwa lata później – kilkumiesięczna Estera, córka Lejzora Pape[6]. Nie wiadomo, czy Srol Lejb i Lejzor byli spokrewnieni. Lejzor vel Lejzer Pape był mieszczaninem białostockim i synem Jankiela Hersza (Srol mógł być dziadkiem Lejzora). Był wówczas żonaty z Frejdą Kapłańską, córką Biszka. Oprócz Estery Lejzor i Frejda mieli jeszcze syna Eliasza Feliksa, odnotowanego w księdze urodzeń z 1878 r., ale dopiero na podstawie decyzji urzędowej wydanej 4 marca 1883 r.[7] Z tych informacji można wysnuć kilka wniosków. Po pierwsze w ostatniej ćwierci XIX w. w Białymstoku mieszkała tylko jedna rodzina o nazwisku Pape. Biorąc pod uwagę fakt, że dzieci Lejzora i Frejdy rodziły się na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX w., nic nie stoi na przeszkodzie twierdzeniu, że małżonkowie mogli być rodzicami Szymona. Po drugie z jakiegoś powodu zaniedbywali oni obowiązek odnotowania urodzeń kolejnych dzieci w księgach okręgu bożniczego, co skutkowało koniecznością ich późniejszego uzupełniania (może wynikało to z częstych wyjazdów z miasta). Po trzecie zaś w rodzinie używano imion chrześcijańskich (Feliks), co zdaje się potwierdzać duży stopień jej asymilacji. Koresponduje to z losami Szymona Pappego, który używał imienia w wersji chrześcijańskiej, a faktu jego narodzin nie wpisano do odpowiedniej księgi metrykalnej (dlatego tę datę poświadczali później świadkowie). Tak skromny zasób informacji źródłowych nie pozwala na wnioskowanie na temat zamożności rodziny, jej pochodzenia, miejsca zamieszkania czy codziennych zajęć. Pewne poszlaki wskazują, że rodzina należała do warstwy co najmniej średniozamożnych obywateli – może o tym świadczyć fakt ukończenia przez Pappego prestiżowej uczelni.

Być może Szymon Pappe był absolwentem białostockiej Szkoły Realnej, a więc szkoły o profilu matematyczno-przyrodniczym, której ukończenie uprawniało do kontynuowania nauki na wyższych uczelniach. W 1928 r. Szymon Pappe potwierdził notarialnie odpis swojego dyplomu wydanego 4 czerwca 1914 r. przez Radę Instytutu Inżynierów Cywilnych w Petersburgu. Szkołę założono w 1832 r. (dziś to Petersburski Państwowy Uniwersytet Architektury i Budownictwa). W czasie, gdy uczył się w niej Szymon Pappe, placówka nosiła nazwę Instytutu Inżynierów Cywilnych imienia Mikołaja I (od 1892 r.). Uczelnia kształciła kadry

w zakresie inżynierii lądowej i wodnej oraz projektowania architektonicznego, toteż jej absolwenci mogli podejmować się wszelkich prac związanych z szeroko rozumianym budownictwem cywilnym. Kurs trwał cztery lata, należy więc przyjąć, że Szymon Pappe najprawdopodobniej uczył się w Petersburgu w latach 1910–1914. Gdy rozpoczynał studia, miał 25 lat, stąd wniosek, że przed podjęciem nauki w Instytucie musiał gdzieś pracować (może odbył służbę wojskową?). Bez dodatkowych źródeł trudno jednak powiedzieć, czym się zajmował po ukończeniu szkoły średniej i czy te zajęcia były już związane z karierą inżynierską.

Z międzywojennych poświadczeń notarialnych wynika, że w czasie petersburskich studiów poznał swoją żonę Rozalię (ślub wzięli około 1912 r.), urodzoną w Moskwie[8]. Z tego małżeństwa 12 grudnia 1913 r. w Petersburgu urodził się ich jedyny syn Aleksander[9]. Inne dokonane w międzywojniu poświadczenia dokumentów dotyczące ścieżki zawodowej Szymona Pappego przed 1919 r. wskazują, że 1 maja 1915 r. otrzymał świadectwo wydane przez niejakiego inż. Klejna w Petersburgu, a 4 stycznia 1917 r. – świadectwo Towarzystwa Akcyjnego „Budowniczy" (Строитель), zagranicznego przedsiębiorstwa inżynieryjno-budowlanego, którego statut został zatwierdzony przez cara 16 grudnia 1898 r.

Dotychczas opisana biografia Szymona Pappego zdaje się wskazywać, że planował związać swoje życie i karierę z Petersburgiem. Tam uzyskał wykształcenie, stawiał pierwsze kroki zawodowe i założył rodzinę. Warto się zastanowić, czy rodzina Pappe nie wywodziła się z Petersburga, co z jednej strony tłumaczyłoby w pewnym stopniu „incydentalną" obecność tej familii w Białymstoku, a z drugiej – łatwe zadomowienie się Szymona w stolicy imperium. Niedługo później jednak rozpoczęła się rewolucja październikowa, której konsekwencje doprowadziły do upadku starego porządku społeczno-politycznego i pokrzyżowały plany architekta na pozostanie w Petersburgu. Nie wiadomo, kiedy i w jakich okolicznościach wyjechał z Rosji do Polski i przybył do Białegostoku, który ze względu na fakt narodzin oraz być może powiązań rodzinno-towarzyskich był mu znacznie bliższy i stał się naturalnym celem migracji z kraju opanowanego przez bolszewików.

Na pewno był obecny w Białymstoku pod koniec 1921 r., o czym pośrednio świadczy cytowane na początku artykułu notarialne potwierdzenie tożsamości Szymona, jego żony i syna, dokonane przez Wolfa Hepnera i Jakuba Halperna. Byli oni postaciami znanymi i szanowanymi, co podkreśla status samego Szymona Pappego, który mógł szukać ich poparcia w sprawach kluczowych dla swojej przyszłości. Obaj byli przedsiębiorcami i osobami zaangażowanymi w działalność społeczną. Hepner w 1920 r. był prezesem rady nadzorczej Okręgowego Stowarzyszenia Spożywców „Jedność"[10], współtworzył Dom Handlowo-Komisowy i Ekspedycyjny „Eximport" Bracia Hepner i spółka[11], a w 1928 r., za czasów prezydentury Michała Ostrowskiego, krótko pełnił funkcję pierwszego wiceprezydenta pochodzenia żydowskiego (po ustąpieniu Ostrowskiego – obowiązki prezydenta)[12]. Z kolei Jakub Halpern od 1920 r. prowadził z bratem Benjaminem i Jakubem Krikunem fabrykę sukna przy ul. Fabrycznej 2[13]. Obaj mieszkali w Białymstoku przed 1915 r., więc mogli znać osobiście Szymona i jego rodzinę.

Kolejne informacje na temat Szymona Pappego pochodzą z 1924 r. i odnoszą się zarówno do miejsca jego zamieszkania, jak i do działalności zawodowej.

Potwierdzał on wówczas notarialnie odpis dowodu osobistego wydanego w tym roku przez Starostwo Powiatowe[14], a przy tej okazji notariusz zapisał, że Pappe mieszka przy ul. Lipowej 28. Co ciekawe, architekt rezydował pod tym adresem przez kolejne 15 lat[15]. Posesja przy ul. Lipowej 28 (od 1932 r. ul. Marszałka Piłsudskiego) należała od dawna do zamożnej rodziny kupieckiej Gordonów. W 1923 r. założono księgę hipoteczną tej nieruchomości, w której określono, że wchodziła ona wówczas w skład masy spadkowej po zmarłym Markusie vel Mordchelu Gordonie[16]. Markus był – z Mordką Arkinem i Jankielem Baraszem – współwłaścicielem nieruchomości przy ul. Aleksandrowskiej 347 (po 1919 r. przy ul. Warszawskiej 19), gdzie przed 1915 r. funkcjonował oddział Ryskiego Banku Handlowego. Spadkobiercy Markusa mieli własne przedsiębiorstwa: Wiktor Gordon od 1908 r. przy ul. Lipowej 28 handlował suknem[17], a jego brat Józef wraz z Nochemem Perelzonem od 1918 r. prowadził przy ul. Lipowej 38 dom handlowo-ekspedycyjny[18]. Dom Gordonów przy ul. Lipowej 28 miał więc z pewnością cechy adresu prestiżowego (przed 1915 r. był to jeden z droższych majątków przy tej ulicy), w którym wynajem lokalu oznaczał płacenie wysokich czynszów. Można odnieść wrażenie, że Pappego i rodzinę Gordonów łączyły nie tylko stosunki towarzyskie czy lokatorskie, ale także biznesowe. W 1929 r. Jowel Gordon, właściciel jednej z większych białostockich odlewni żelaza przy ul. Łąkowej 2, sprzedał swój plac przy ul. Ogrodowej 2 na rzecz Białostockiej Spółdzielni Mieszkaniowej przy Związku Lokatorów sp. z o.o., której członkiem zarządu był Pappe (o czym dalej), a w 1937 r. Pappe potwierdzał notarialnie własne oświadczenie (wspólnie ze Szmulem Fajwelem Hepnerem) o tym, kto jest spadkobiercą po zmarłym Markusie vel Mordchelu Gordonie[19].

Jak wspomniano, z 1924 r. pochodzą też pierwsze informacje na temat pracy zawodowej Szymona Pappego. O wykonaniu projektów architektonicznych gmachów użyteczności publicznej dowiadujemy się przy okazji debaty, która toczyła się w październiku 1924 r. w Radzie Miejskiej, w ramach działalności specjalnej komisji rewizyjnej. Przyjrzała się ona realizowanym w ostatnim czasie miejskim inwestycjom, w tym budowie dwóch szkół powszechnych, planowanych wówczas na terenie Dojlid oraz przy ul. Wersalskiej (dziś ul. Akademicka, zapewne chodziło o obszar należący do Skarbu Państwa, który w latach 30. XX w. przeznaczono na Planty i bulwary). Według stwierdzenia komisji rewizyjnej:

> plany tych szkół sporządzone z polecenia Wydziału Technicznego przez inż. Pappe zostały przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odrzucone, a mimo to nic w tym kierunku nie uczyniono, aby je poprawić. Ks. Lubomirski podarował plac i materiał na budowę szkoły w Dojlidach, tymczasem 2 lata upłynęło i nic w tej sprawie nie uczyniono[20].

Oznacza to, że Szymon Pappe wspomniane projekty mógł wykonać już w 1922 r., ale nie udało się tego potwierdzić na podstawie innych źródeł historycznych, a projekty nie zachowały się wśród tych, które są obecnie przechowywane w zespole Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Archiwum Akt Nowych

w Warszawie. Finalnie władze miasta zrealizowały tylko budowę szkoły powszechnej przy ul. Gdańskiej 23/1 (dziś Zespół Szkół nr 2 im. Adama Mickiewicza), ale bazowały na centralnie narzuconych wzorcach, opublikowanych w 1925 r. w wydawnictwie *Projekty budynków szkół powszechnych* (zeszyt 1, najprawdopodobniej projekt nr 28)[21].

We wspomnianych aktach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w które włączono dokumentację istniejącego do 1932 r. Ministerstwa Robót Publicznych, zachował się drugi projekt architektoniczny sygnowany ręką Szymona Pappego. Jest to projekt gmachu magazynowego na potrzeby upaństwowionej w tym roku fabryki tytoniowej przy ul. Warszawskiej 39 w Białymstoku[22]. Dokument sporządzony w Białymstoku nosi datę 28 grudnia 1924 r. Co ważne, a na co do tej pory nie zwracano uwagi w literaturze[23], widnieją na nim dwa podpisy – oprócz inżyniera architekta Szymona Pappego (nazwisko zapisane *Pappé*) także inżyniera technologa Mojżesza Troppa.

Rozwinięcie wątku współpracy obu inżynierów warto poprzedzić krótkim omówieniem rodziny Troppów, tym bardziej że jej historia nie była dotychczas przedmiotem zainteresowania historyków. Pierwszym potwierdzonym źródłowo przodkiem Mojżesza był pochodzący ze Świsłoczy Abram Trop vel Tropp, syn Owsieja, pracujący w Białymstoku w połowie XIX w. jako zegarmistrz (zm. 1902 r.[24]). Owo prestiżowe rzemiosło przyniosło rodzinie znaczne dochody i wpłynęło na awans społeczny Abrama oraz jego potomków. Ojcowski fach kontynuowali synowie Owsiej i Mojżesz. Owsiej urodził się w 1850 r. W wieku 20 lat ożenił się z Sorą Rozental, córką Kadysza[25], a w metryce ślubu zapisano, że już wówczas pracował jako zegarmistrz. Mojżesz przed 1864 r. poślubił Chaję[26]. Pod koniec XIX w. mieszkał przy ul. Polnej w domu Srola Piłatowskiego, a w domu Zabłudowskich na rogu pl. Bazarnego i ul. Mikołajewskiej prowadził sklep jubilerski[27]. W cenzusie z 1897 r. odnotowano, że był również zegarmistrzem, najpewniej więc łączył oba zajęcia w swoim przedsiębiorstwie. W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w. Mojżesz był tytułowany kupcem drugiej gildii i jednocześnie sprawował mandat radnego miejskiego. W tej funkcji angażował się m.in. w budowę wodociągów w Białymstoku w latach 1885–1890 oraz w ich późniejsze funkcjonowanie[28]. Owsiej był mniej aktywny na niwie społecznej, natomiast obracał nieruchomościami w obrębie dzielnicy Piaski poprzez wyprzedawanie działek z kupionej wraz z Ickiem Olkinem dużej nieruchomości przy ul. Żelaznej. „Perłą w koronie" rodzinnego majątku była posesja przy ul. Lipowej 33 z trójkondygnacyjną kamienicą (zachowaną do dziś, ale oprócz żeliwnych balkonów pozbawioną swego oryginalnego wystroju), nabyta około 1897 r. od Nechy Minc, wdowy po Bendecie[29]. Późniejszy współpracownik Szymona Pappego, Mojżesz, był synem Owsieja (zm. 1928[30]), nie udało się jednak odnaleźć stosownego aktu urodzenia – musiał przyjść na świat w latach osiemdziesiątych XIX w., był więc niemalże rówieśnikiem opisywanego architekta. W 1910 r. Mojżesz występował razem z ojcem w akcie wykupu rodzinnego majątku przy ul. Lipowej 33 z zasobów Wileńskiego Banku Ziemskiego. Nieruchomość trafiła do nich wskutek sekwestru za niespłacone pożyczki i późniejszych bezskutecznych publicznych licytacji[31]. Zamożność rodziny umożliwiła Mojsiejowi studia na wyższej uczelni – wybrał kierunek

inżynieryjny w Instytucie Technologicznym Imperatora Mikołaja I w Petersburgu, którą ukończył po uzyskaniu dyplomu 8 lutego 1913 r.[32] Był więc w stolicy Imperium w tym samym czasie co Szymon Pappe, przypuszczalnie więc obaj panowie znali się z Białegostoku i utrzymywali stosunki towarzyskie także poza rodzinnym miastem. Po studiach Pappe został inżynierem cywilnym, a Tropp inżynierem-technologiem, który – zgodnie z misją Instytutu – zyskiwał uprawnienia w zakresie projektowania gmachów przemysłowych. Dzięki temu, osiągnąwszy odpowiedni stopień doświadczenia i samodzielności w pracy zawodowej, mogli z powodzeniem wspólnie projektować oraz wykonywać inwestycje budowlane. Na tym tle fakt kooperacji przy projektowaniu gmachu magazynu fabryki tytoniowej jawi się z jednej strony jako konieczność, a z drugiej wskazuje na początek bliskiej współpracy obu inżynierów.

Możliwe, że Tropp i Pappe tworzyli spółkę prowadzącą roboty budowlane. Świadczą o tym ich starania o uzyskanie kontraktów na realizację miejskich inwestycji, których postępowania przetargowe ogłaszano w 1925 r. (jako istotne *novum* gospodarki magistrackiej). W „Dzienniku Białostockim" publikowano wówczas krótkie sprawozdania z posiedzeń komisji przetargowych. W maju 1925 r. rozpatrywano oferty na budowę „szosy i budynków", bez sprecyzowania, o które obiekty chodzi. Na ogłoszenie dotyczące prac przy wznoszeniu budynków odpowiedziało siedmiu przedsiębiorców budowlanych, w tym spółka Pappe i Tropp, która zaoferowała najniższą kwotę, ale ostatecznie komisja zdecydowała się powierzyć zlecenie firmie „Mur", należącej do Abrama Tyktina i Józefa Zaczeniuka[33]. Z kolei w czerwcu 1925 r. rozstrzygnięto drugi przetarg na wykonanie przebudowy byłych koszar artyleryjskich przy ul. Kolejowej (później ul. Dąbrowskiego) na ochronkę i areszt administracyjny oraz szpitala w Zwierzyńcu na zakład położniczy. Tym razem Pappe i Tropp złożyli ofertę na drugie zadanie, proponując jego wykonanie za kwotę 57 256 zł[34]. Komisja jednak powierzyła prace przy przebudowie szpitala inż. Franciszkowi Palarczykowi. W obu przypadkach miały one obejmować jedynie wykonawstwo inwestycji, gdyż projekty zostały przygotowane wcześniej. W kolejnych latach działalność spółki inżynierskiej nie jest widoczna w dostępnych źródłach historycznych. Dopiero w 1928 r. odnotowano, że Pappe i Tropp kierowali pracami przy budowie nowoczesnego szpitala gruźliczego dla dzieci przy Towarzystwie Ochrony Zdrowia (TOZ) w Białymstoku, wznoszonego na placu przy ul. Fabrycznej 27, podarowanym przez Fanny Trylling i częściowo finansowanego ze środków ofiarowanych przez familię Tryllingów[35].

Informacja z 1928 r. o prowadzeniu budowy szpitala TOZ-u jest ostatnią, która odnotowuje partnerstwo Troppa i Pappego. W kolejnych latach współpraca obu inżynierów stopniowo wygasła, tym bardziej że już w lipcu 1927 r. Tropp zawiązał nową spółkę z inżynierem Józefem Szmigielskim, której celem było „wykonywanie robót budowlanych, technicznych, instalacyjnych i prowadzenie przedsiębiorstwa wyrobów betonowych z kamienia sztucznego"[36]. Mógł to być efekt ich wspólnych starań o uzyskanie kontraktu na realizację jakiegoś przedsięwzięcia budowlanego w Białymstoku. Natomiast w 1929 r. Tropp zarejestrował w Sądzie Okręgowym jednoosobowe przedsiębiorstwo pod firmą „Inżynier Mojżesz

Tropp" z siedzibą przy ul. Lipowej 33[37]. Pod tym szyldem działał do końca okresu międzywojennego.

Równolegle do trwającej kilka lat współpracy z Mojżeszem Troppem Szymon Pappe rozwijał indywidualną karierę jako architekt. Z końca 1926 r. pochodzi informacja o wykonanym przez Pappego projekcie garażu na pięć samochodów pożarniczych na potrzeby Białostockiej Ochotniczej Straży Ogniowej (BOSO) z siedzibą przy ul. Lipowej 52. W „Prożektorze" pisano, że „drewniany materiał budowlany ofiarowali BOSO obywatel Mikołaj Kawelin oraz firma Br[aci] Krugman. Cegłę i inne materiały dla budowy garażu ofiarował dla BOSO właściciel dóbr Dojlidy ks. Lubomirski. W tych dniach BOSO przystąpi do budowy swego nowego garażu"[38]. Najprawdopodobniej garaże dobudowano do wschodniej, szczytowej elewacji piętrowego domu zajmowanego przez jednostkę, ale nie udało się odnaleźć źródeł ikonograficznych ukazujących ów garaż. Biorąc pod uwagę jego przeznaczenie, musiał być to obiekt o architekturze czysto utylitarnej.

W 1927 r. Szymon Pappe miał już na tyle ugruntowaną pozycję w społeczności miasta, że jego opinie były brane pod uwagę przy rozstrzyganiu istotnych kwestii z zakresu inwestycji budowlanych realizowanych przez władze Białegostoku. W czerwcu 1927 r., zgodnie z propozycją Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych, magistrat powołał do życia Miejską Radę Budowlaną, w skład której wszedł ławnik inż. Mieczysław Szpikowski, aktualny naczelnik Wydziału Technicznego, inż. Jan Bolesław Rybołowicz, poprzednik Szpikowskiego na tym stanowisku, a także inż. Franciszek Palarczyk i inż. Pappe[39]. Z kolei w październiku 1927 r. Pappe był członkiem sądu konkursowego, ustanowionego w celu wyłonienia zwycięskiego projektu na szpital dla zakaźnie chorych w Zwierzyńcu. W jury oprócz niego zasiadało grono znamienitych Białostoczan: inż. Szpikowski, inż. Rybołowicz, inż. Palarczyk, inż. Aleksander Wieczorek, Franciszek Godyński oraz lekarze Józef Lewitt, Adam Kozubowski, Adam Zabłocki i Stanisław Bełdowski. Komisja wyłoniła dwa projekty: Jerzego Mendelsona i Bronisława Szczygielskiego, ale nie wiadomo, który z nich wygrał konkurs[40]. W tym roku Pappe brał też udział w pracach komisji wyborczej w czasie wyborów do władz miasta[41].

Z 1928 r. pochodzi pierwszy znany zachowany projekt domu sygnowany przez Szymona Pappego, sporządzony na zamówienie Stefana Smólskiego i dotyczący budowy piętrowego murowanego budynku mieszkalnego przy ul. Starobojarskiej 13 **(**il. 1**)**. Dokument zachował się w zbiorach prywatnych. Posesja, zlokalizowana w przestrzeni zagospodarowywanej od początku XIX w., do lat dwudziestych XX w. była pusta i przechodziła z rąk do rąk różnych właścicieli. Jej ostateczną powierzchnię ustalił poprzez dwie transakcje kupna-sprzedaży wspomniany już ławnik inż. Rybołowicz. W kwietniu 1928 r., w związku z wyjazdem z miasta, zdecydował się sprzedać nieruchomość Smólskiemu, wywodzącemu się z tatarskiej rodziny osiadłej w Białymstoku. Nowy właściciel posesji był z wykształcenia i zawodu mierniczym przysięgłym, pracującym w Wydziale Technicznym Okręgowego Urzędu Ziemskiego. Należał także do rady nadzorczej Kredytowego Banku Spółdzielczego w Białymstoku przy ul. Sienkiewicza 53[42]. Spełniał więc wszystkie „wymogi" inwestora, którego było stać na opłacenie cenionego architekta i budowę nowoczesnego, odpowiednio wyposażonego domu[43], będącego

1. Dom przy ul. Starobojarskiej 13 według projektu z 1928 r. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
House at 13 Starobojarska Street, based on a 1928 design. Photo by W. Wróbel, July 2026

niewątpliwie lokatą zgromadzonego kapitału oraz źródłem przyszłych dochodów z wynajmu lokali (właściciel mieszkał cały czas przy ul. Knyszyńskiej 1). Szymon Pappe zastosował w projekcie rodzime, „swojskie" formy architektoniczne, a oprócz głównego domu zaproponował w tyle posesji dodatkowy, parterowy budynek mieszkalny z dwoma ryzalitami od frontu. Ostatecznie drugi budynek nie powstał.

W 1928 r. Szymon Pappe w dalszym ciągu angażował się w działalność społeczną. Najważniejszym jej efektem był aktywny udział w powołaniu Stowarzyszenia Inżynierów Województwa Białostockiego. Walne zebranie organizacyjne odbyło się 14 stycznia 1928 r. w sali magistratu. Przyjęto wówczas statut stowarzyszenia i wybrano jego zarząd. Prezesem został inż. Marian Łukasiewicz, dyrektor fabryki pluszu „Eugeniusz Becker", wiceprezesem – inż. P. Szulc, skarbnikiem – inż. Pappe, gospodarzem – inż. Szpikowski, a sekretarzem – inż. Antoni Kozłowski. W prasie pisano, że:

> Stowarzyszenie ma na celu nie tylko sprawę zjednoczenia zawodowego, dążącego do obrony swoich interesów i do wzmocnienia swych praw

> na rynku pracy, lecz daleko szersze zadania, a mianowicie: zespolenie swoich członków dla wspólnej pracy w celu rozwoju i szerzenia wiedzy technicznej, drogą odczytów, wykładów, wypowiadania swojej opinii w sprawach z techniką i przemysłem związanych, organizowanie poradni technicznej itp. […] Działalność stowarzyszenia ma się rozciągać na teren całego województwa[44].

Skromne zasoby źródłowe nie pozwalają jednak na stwierdzenie, czy Stowarzyszenie odniosło sukces. Jego działalność jest praktycznie niewidoczna w międzywojennej prasie, co pozwala na wniosek, że początkowy entuzjazm szybko wygasł.

Z punktu widzenia biografii Szymona Pappego najważniejszym efektem przynależności do stowarzyszenia było zaproszenie architekta w maju 1928 r. do Miejskiego Komitetu Rozbudowy, którego skład w nowej kadencji został ustalony przez Radę Miejską[45]. Istnienie tego typu komitetów regulowała ustawa z dnia 29 kwietnia 1925 r. o rozbudowie miast, znowelizowana rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 22 kwietnia 1927 r.[46] Celem działalności komitetów była poprawa trudnej sytuacji mieszkaniowej w miastach poprzez wspieranie inicjatyw prywatnych oraz organizowanie samodzielnej akcji budowlanej. Komitety pomagały w pozyskaniu gruntów i materiałów budowlanych na budowę nowych lub remont zaniedbanych budynków. Wszystko to było możliwe dzięki kredytom udzielanym przez instytucję finansową wskazaną przez ministra skarbu, którą został Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK). Komitety liczące od 4 do 12 osób powoływała Rada Miejska, a ich pracę nadzorował magistrat[47]. Nie zachowały się dokumenty poświadczające działalność Miejskiego Komitetu Rozbudowy, nie ma też informacji o konkretnych przedsięwzięciach podejmowanych przez Szymona Pappego. Wiadomo jedynie, że główne prace tej instytucji obejmowały przydzielanie kredytów spółdzielniom i osobom prywatnym na budowę lub dokończenie inwestycji. Podział środków kredytowych przez komitet prowadził niekiedy do poważnych konfliktów społecznych. W 1930 r. ówczesny wiceprezydent Ziemilski stwierdził w czasie jednego z posiedzeń Rady Miejskiej, że komitet „nie mógł z braku funduszów wybitniej przejawiać swej działalności"[48].

BGK przeznaczał miastu corocznie fundusze, a ich rozdysponowaniem w formie kredytów na prace budowlane zajmował się komitet. W 1928 r. potrzeby kredytowe znacznie przewyższyły środki przyznane przez BGK na rok 1927/1928 – suma ta wynosiła niemal 501 tys. zł, z czego ponad 405 tys. złotych poprzedni skład komitetu przekazał na budowę „Zdobyczy Robotniczej", co znacznie ograniczyło kredytowanie inicjatyw prywatnych przez komitet w nowej kadencji. Dlatego na swoim pierwszym posiedzeniu ustalono stały podział: 40% funduszy na inwestycje spółdzielcze i 60% – na inwestycje prywatne. W tym celu w sierpniu 1928 r. zwrócono się do BGK z wnioskiem o przyznanie dodatkowych 200 tys. zł kredytu[49]. Uznawszy przyznanie kredytu „Zdobyczy Robotniczej" we wspomnianej wysokości za błędne, komitet wstrzymał dotację, o co toczył się przez kilka miesięcy gorący spór na łamach lokalnej prasy[50]. Z jednej strony spowodowało to utratę stanowiska przez prezydenta Bolesława Szymańskiego, oskarżonego o malwersacje finansowe

w związku z faktem pozostawania jednocześnie prezesem „Zdobyczy Robotniczej" i członkiem Komitetu Rozbudowy Miasta, z drugiej strony zaś wstrzymanie kredytu zepsuło reputację członków komitetu. Wkrótce potem w kontekście negatywnych ocen działalności tego komitetu pojawił się także sam Szymon Pappe, będący jednocześnie członkiem jednej z kredytowanych spółdzielni.

W 1925 r. powstała pierwsza Spółdzielnia Budowlana przy Związku Lokatorów w Białymstoku[51]. Ponieważ jeszcze w 1927 r. nie rozpoczęła ona działalności, wkrótce pojawił się wniosek o jej likwidację. Mimo to w marcu 1928 r. prezes Hirsz Szwiff prosił Radę Spółdzielczą przy Ministerstwie Skarbu o wycofanie wniosku „wobec nadziei uzyskania funduszy niezbędnych do funkcjonowania Spółdzielni Budowlanej" – być może od Komitetu Rozbudowy Miasta. Nadzieje okazały się płonne i na walnym zgromadzeniu członków spółdzielni 8 lipca 1928 r. podjęto decyzję o likwidacji organizacji „z powodu tego, że przez cały czas jej istnienia nie była czynną, a to dlatego, iż nie miała możności uzyskania funduszów". Sąd Okręgowy podjął stosowną decyzję 26 września 1928 r.[52] Tymczasem do Rejestru Spółdzielni przy tymże sądzie wciągnięto nową Białostocką Spółdzielnię Mieszkaniową przy Związku Lokatorów z o.o. z siedzibą przy ul. Kilińskiego 13 (Związek Lokatorów powstał w 1921 r.). Wśród osób tworzących kolejną spółdzielnię byli uczestnicy wcześniejszej: Szwiff i Rybałowski, a także Salamon Gutkowski, inż. Szymon Pappe, Pesach Kapłan, Szymon Cytron, Aron Albek, Elia Lew, Jakub Babicki, Hirsz Gerc, Mozes Goldenberg, Nota Zakon, Ajzyk Fiksel, Izaak Braunrot, Wolf Nowik oraz inż. Józef Szmigielski. Zarząd tworzyli Gutkowski, Szwiff, Pappe, Goldenberg i Lew. W porównaniu z poprzednią organizacją nowa okazała się o wiele bardziej efektywna – w sprawozdaniu z początku 1929 r. pisano, że:

> pod względem gospodarczym Spółdzielnia znajduje się w stadium organizacyjnym. Jak wynika z protokołu walnego zgromadzenia członków z dnia 6 lutego 1929 r. Spółdzielnia nabyła już plac pod budowę wspólnego domu w Białymstoku oraz przystąpiła do prac przygotowawczych dla rozpoczęcia budowy[53].

Rzeczywiście, 12 lutego 1929 r. w kancelarii notariusza Stanisława Jankowskiego[54] sporządzono akt kupna-sprzedaży, na mocy którego Jowel Gordon sprzedał Spółdzielni Mieszkaniowej, reprezentowanej m.in. przez inż. Szymona Pappego, swoją nieruchomość przy ul. Ogrodowej 2 (nr hip. 1527)[55], stanowiącą niezagospodarowaną jeszcze część dużej posesji fabrycznej, znajdującej się u zbiegu ul. Fabrycznej i Ogrodowej. Do rozpoczęcia prac budowlanych konieczny był jeszcze tylko odpowiednio wysoki kredyt.

W tym miejscu z pomocą miał przyjść Komitet Rozbudowy Miasta. Początkowo w 1930 r. BGK nie przydzielił żadnych środków miastu i dopiero w połowie roku udało się uzyskać fundusze w wysokości 385 tys. zł[56]. Dzięki temu prace mogły ruszyć z miejsca – 233 tys. zł przyznano Białostockiej Spółdzielni Mieszkaniowej przy Związku Lokatorów na rzecz budowy domu wielorodzinnego przy ul. Ogrodowej, resztę zaś rozdano indywidualnym inwestorom. Taki podział wywołał ostry sprzeciw Białostockiego Związku Właścicieli Nieruchomości, który argumentował, że:

> w ten sposób przyznano Spółdzielni Mieszkaniowej, która w ciągu kilku lat istnienia zdobyła się zaledwie na nabycie placu i żadnych znaków życia poza tym nie okazywała, sumę zł 235 000 [!] – na budowę 12 mieszkań po 3 pokoje, poczynając od fundamentów, czyli po około 6500 zł na izbę, odmówiono zaś kredytów większych osobom, z których jedna w kwietniu, maju i czerwcu rb. wykonała własnym kosztem przebudowę murowanego śpichrza z nadbudową 2 pięter i podprowadziła pod dach 2-piętrowy dom, zawierający 6 nowych małych mieszkań, obecnie zaś brak mu 42 000 zł na wykończenie czyli po zł 2000 na izbę, drugi zaś petent, mając 2 murowane budynki pofabryczne w jednej z najzdrowszych dzielnic miasta, w której brak mieszkań jest najdotkliwszy z powodu powstającego w tej dzielnicy gmachu Sądu Okręgowego i Izby Skarbowej, chce te budynki wewnątrz przerobić na mieszkania (74 izby) i ubiega się o kredyt do 2000 zł na izbę, przy czym wszystkie te budynki mają być wykończone i oddane do użytku w ciągu 3–4 miesięcy. Natomiast dom wspomnianej Spółdzielni w najlepszym wypadku będzie mógł zostać wykończony dopiero na jesieni 1931 r.[57]

Wkrótce opinia publiczna zwróciła uwagę na udział Szymona Pappego w pracach Komitetu Rozbudowy Miasta i jednoczesne zasiadanie we władzach Spółdzielni. W „Głosie Obywatela" imiennie wskazano na architekta:

> Cóż bowiem znaczy udział pp. inż. Pappe i inż. Gutkowskiego w rozpoznawaniu podań właścicieli domów? Wszak pp. Pappe i Gutkowski są członkami Zarządu Spółdzielni Mieszkaniowej, nic więc dziwnego, że zasiadając w Komitecie i przyjmując udział w głosowaniu, przeforsowali dla Spółdzielni zawrotną, jak na dzisiejsze stosunki, sumę 233 tysiące [!] złotych, podczas gdy dla właścicieli domów pozostało wszystkiego 152 tysiące. […] Przeżywamy ciężki kryzys pieniężny i głód mieszkaniowy, więc czy nie lepiej było mieć podwójną liczbę izb mieszkalnych? Nic więc dziwnego, że przy tak „sprawiedliwym" podziale kredytów i nierównomiernym stosunku dla ...skich, ...wiczów, ...bergów i ...sonów – szerzy się malkontentyzm[58].

Odpowiedź na łamach gazety ukazała się dwa dni później. Pisano, że Pappe i Gutkowski nie są członkami spółdzielni (co było jednak nieprawdą), a nawet jeśli by nimi byli, to i tak mają prawo brać udział w pracach komitetu, gdyż jest to zgodne z ustawą powołującą do życia ów organ władz miejskich – zezwala ona bowiem na powołanie do niej przedstawicieli m.in. spółdzielni mieszkaniowych i budowlano-mieszkaniowych. Wysokość kredytu udzielonego spółdzielni argumentowano natomiast faktem, że buduje ona mieszkania według „ostatnich wymagań higieny i nowoczesnej techniki budowlanej", podczas gdy właściciele prywatni budują domy o niskim standardzie, które nie przynoszą takich samych korzyści jak budownictwo spółdzielcze (podano przykład Warszawy, w której tamtejszy komitet rozdał kwotę 9 mln zł wyłącznie spółdzielniom). Jednocześnie zwracano uwagę na zgodność działań z okólnikiem Ministerstwa Skarbu zalecającego

2. Dom wielorodzinny przy ul. Ogrodowej 2 według projektu z 1929/1930 r.
Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Apartment building at 2 Ogrodowa Street, based on a 1929/1930 design.
Photo by W. Wróbel, July 2026

nierozdrabnianie kredytów budowlanych[59]. Przy tej okazji wspomniano też, że spółdzielnia opłaciła już koszty sporządzenia projektu architektonicznego, bez wskazania jednak jego autora. Projekt powstał więc w 1929 lub w pierwszej połowie 1930 r. Ostatecznie kontrowersje ucichły, a kredyt przyznany przez komitet zatwierdzono[60]. Dzięki załatwieniu formalności spółdzielnia mogła przystąpić do realizacji planów budowlanych.

Początek inwestycji wyznaczyła uroczystość złożenia kamienia węgielnego pod budowę domu, która odbyła się 19 sierpnia 1930 r. To z pozoru nieistotne wydarzenie miało bardzo uroczysty wydźwięk. Uczestniczyli w nim wojewoda białostocki Marian Zyndram-Kościałkowski, dyrektor robót publicznych inż. Wąsowski, prezydent miasta Wincenty Hermanowski oraz dyrektor miejscowego oddziału BGK – Łapiński. Wojewoda złożył w fundamentach akt erekcyjny, a po uroczystości wszyscy zaproszeni goście wzięli udział w śniadaniu zorganizowanym przez spółdzielnię. Relacja prasowa podaje kluczową informację, że gmach będzie „wybudowany według najnowszych wymogów nowoczesnej techniki budowlanej pod kierownictwem inż. Pappego”[61]. Nie powiedziano wprost, że był on autorem projektu, ale biorąc pod uwagę jego uczestnictwo w pracach spółdzielni, doświadczenie i renomę, nic nie stoi na przeszkodzie, aby przyjąć, że projekt wyszedł spod jego ręki. Trudno byłoby racjonalnie uzasadnić zlecanie prac projektowych

3. Dom wielorodzinny przy ul. Dąbrowskiego 2 (nie istnieje) w latach 30. XX w.
Źródło: Muzeum Historyczne w Białymstoku, sygn. MBH/I/10848
Apartment building at 2 Dąbrowskiego Street (no longer extant) in the 1930s.
Source: Historical Museum in Białystok, ref. MBH/I/10848

na zewnątrz, skoro w zarządzie spółdzielni zasiadał architekt z uprawnieniami (przypuszczalnie został włączony w jej prace właśnie po to, aby sporządzać projekty budowlane). Można zresztą w architekturze domu przy ul. Ogrodowej 2 doszukać się elementów wspólnych z projektem budynku mieszkalnego przy ul. Starobojarskiej 13: klatek schodowych w ryzalitach wysuniętych przed fasadę, pomieszczeń w przyziemiu, zróżnicowanych wielkości okien, betonowych balkonów na masywnych, profilowanych konsolach i dwuspadowego dachu. Tak więc projekt nowoczesnego domu wielorodzinnego przy ul. Ogrodowej 2 należałoby dopisać do katalogu dzieł Szymona Pappego (il. 2).

Prace budowlane trwały do 1931 r. Obie daty – rozpoczęcia budowy i jej zakończenia – umieszczono w zwieńczeniach ryzalitów klatek schodowych. Do końca międzywojnia dom wybudowany przez spółdzielnię rzeczywiście uchodził za jeden z najbardziej prestiżowych obiektów mieszkaniowych w Białymstoku, o czym świadczą najemcy lokali, wśród których znalazł się nawet komisarz rządowy, a później prezydent Białegostoku, Seweryn Nowakowski oraz liczni przedsiębiorcy, fabrykanci czy członkowie zarządów różnych organizacji i instytucji.

W kontekście inwestycji przy ul. Ogrodowej 2 należy wspomnieć o budynku stojącym niegdyś na wprost wzgórza z kościołem św. Rocha, w miejscu, w którym ul. Lipowa przechodziła w ul. Dąbrowskiego. Obiekt znany jest z kilku

fotografii[62] (il. 3) i na tej podstawie można stwierdzić, że był on bardzo zbliżony do budynku zrealizowanego według projektu Pappego przy ul. Ogrodowej 2. Główne różnice, oprócz wygięcia w łuk całego obiektu, aby lepiej wypełniał posesję, dotyczyły usunięcia klatek schodowych podkreślonych ryzalitowo w fasadzie, wprowadzenia w parterze lokali handlowo-usługowych z dużymi witrynami od strony ulicy oraz balkonów o lżejszej konstrukcji. Poprawność atrybucji autora projektu potwierdza relacja Jana Murawiejskiego, który znał właścicielkę tego budynku – według przekazanych przez nią informacji projekt rzeczywiście sporządził Szymon Pappe, ale nie wiadomo, w którym roku.

Z pierwszej połowy 1929 r. zachował się w zbiorach prywatnych projekt generalnej przebudowy drewnianego parterowego jednorodzinnego domu z adaptacją poddasza na funkcje mieszkalne, z dodaniem facjaty, a także budową murowanego garażu, drwalni, ustępu i murowanego warsztatu na nieruchomości Bronisława Michnowicza przy ul. Grunwaldzkiej 6. Projekt, po pewnych modyfikacjach związanych z przekroczeniem linii regulacyjnej, został zatwierdzony przez magistrat 22 lipca 1929 r.[63]

Z końca lipca 1930 r. pochodzi natomiast projekt murowanego piętrowego domu wielorodzinnego przy Szosie Żółtkowskiej (ul. Zwycięstwa 22) (il. 4). Odrys projektu zachował się w dokumentacji Banku Gospodarstwa Krajowego, który udzielił pożyczki na dokończenie budowy[64]. Na etykiecie umieszczonej na okładce zapisano, że jest to „Projekt M. i S. Kantorów i F. Samolskiego ul. Żółtkowska 16A", przy czym numer ten skreślono i nadpisano „22". Legenda wewnątrz informuje, że jest to „projekt wykończenia rozpoczętego budowę [!] murowanego piętrowego z mieszkalnym poddaszem domu M. i Sz. Kantorów i F. Samolskiego przy Szosie Żółtkowskiej Nr 16A w Białymstoku". O ile nie ulega wątpliwości, że jest to projekt zachowanego do dziś domu przy ul. Zwycięstwa 22 (il. 5), o tyle trudno jednoznacznie wyjaśnić udział w przedsięwzięciu Franciszka Samolskiego i podanie innego numeru policyjnego – posesja przy Szosie Żółtkowskiej 16A należała wówczas do Samolskiego, ale zlokalizowana była w innym miejscu. Mojżesz i Szejna Kantorowie, właściciele piekarni i cukierni przy ul. Giełdowej 7, kupili ten majątek 1 września 1928 r.[65] Możliwe, że pierwotnie projekt sporządzono na zamówienie Samolskiego, ale ostatecznie stał się on własnością Kantorów. Być może początkowo Kantorowie i Samolski wspólnie realizowali inwestycję, ale później małżonkowie dokończyli ją samodzielnie. Pappe podpisał się na projekcie 28 lipca 1930 r., a magistrat zatwierdził go do realizacji 19 sierpnia 1930 r. Dom oddano więc do użytku najpewniej do końca tego lub na początku następnego roku. Usytuowano go na wąskiej działce, położonej pod kątem w stosunku do szosy, co zdecydowało o jego wydłużonym rzucie i ścięciu południowego narożnika. Ma oszczędną architekturę, wciąż pozostającą w swojskiej stylistyce, a jego dominantą i wyróżnikiem jest z pewnością masywny dach mansardowy z okazałymi lukarnami na frontowych połaciach.

Warto zwrócić uwagę, że na sąsiedniej posesji przy ul. Zwycięstwa 24 zachował się budynek o zbliżonych cechach architektonicznych, chociaż o mniejszej kubaturze. Bardzo prawdopodobne, że autorem projektu również był opisywany tu architekt (il. 6).

4. Projekt dokończenia budowy domu wielorodzinnego przy ul. Zwycięstwa 22 z 1930 r. Źródło: AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 3110
Design for the completion of the apartment building at 22 Zwycięstwa Street, 1930. Source: AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, ref. 3110

5. Dom wielorodzinny przy ul. Zwycięstwa 22 z 1930 r. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Apartment building at 22 Zwycięstwa Street, dating from 1930. Photo by W. Wróbel, July 2026

6. Dom wielorodzinny przy ul. Zwycięstwa 24. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Apartment building at 24 Zwycięstwa Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

Jak wynika z dotychczas rozpoznanego przebiegu kariery, Szymon Pappe jako architekt podejmował się prac na każdym poziomie inwestycyjnym. Przy czym można odnieść wrażenie, że w pierwszej połowie lat dwudziestych XX w. próbował swych sił – aczkolwiek bezskutecznie – w dużych przedsięwzięciach projektowych (szkoły powszechne, magazyn fabryki tytoniowej), natomiast w drugiej połowie tej dekady skupił się już tylko na budownictwie mieszkaniowym. Projektował nowe domy czy przebudowę już istniejących, zarówno niewielkich drewnianych, parterowych budynków na przedmieściach, jak i murowanych, o podwyższonym standardzie i zlokalizowanych w śródmieściu.

Niewątpliwie był to efekt wzmożonego ruchu budowlanego w Białymstoku, do czego przyczyniło się kilka czynników: poprawa kondycji ekonomicznej miasta, włączenie przedmieść w granice Białegostoku, parcelacja majątków prywatnych i państwowych, kredytowanie BGK oraz prace Komitetu Rozbudowy Miasta, w których czynny udział brał Szymon Pappe. Dane statystyczne magistratu z lat 1923–1934 wyraźnie wskazują, że ruch budowlany utrzymywał się na zbliżonym, wysokim poziomie (z wyjątkiem roku 1930, który odznaczył się szczególnie dużą liczbą nowych inwestycji). Łącznie w ciągu 12 lat rozpoczęto budowę 3177 obiektów, wśród których było 2067 budów nowych i 221 przebudów. Średnio rocznie rozpoczynano więc wznoszenie 172 domów mieszkalnych (tabela 1).

Tabela 1. Statystyka ruchu budowlanego w Białymstoku w latach 1923–1934
Statistics on construction activity in Białystok, 1923–1934

Rok	Ogółem	Nowe		Przebudowa		Nadbudowa		Dobudowa	
		Razem	W tym mieszkalne	Razem	W tym mieszkalne	Razem	W tym mieszkalne	Razem	W tym mieszkalne
Budowy rozpoczęte									
1923	165	117	72	36	23	12	12	0	0
1924	238	223	109	114	11	4	4	0	0
1925	345	325	195	17	12	3	2	0	0
1926	349	321	229	25	21	3	3	0	0
1927	276	268	141	5	5	3	3	0	0
1928	166	170	78	4	3	0	0	0	0
1929	200	171	89	28	14	1	1	0	0
1930	481	472	317	8	8	1	1	0	0
1931	277	240	240	17	17	4	4	16	16
1932	224	196	191	11	10	5	4	12	12
1933	231	214	206	1	1	8	7	8	6
1934	225	203	200	6	5	7	7	9	9
Razem	**3177**	**2920**	**2067**	**272**	**130**	**51**	**48**	**45**	**43**

Źródło: *Wiadomości statystyczne miasta Białegostoku za lata 1929–1934*, t. 1, red. J. Pilecki, Białystok 1935, tab. 10.

Zaprezentowana w tabeli skala ruchu budowlanego uzmysławia także ilość pracy, jaką musieli przy tej okazji wykonać lokalni architekci. Każdy z budynków wymagał bowiem projektu wykonanego zgodnie z prawem i przez uprawnionego inżyniera, a przed rozpoczęciem prac należało uzyskać zatwierdzenie dokumentacji przez władze miasta. W tym miejscu warto zadać pytanie o to, kto był wówczas w Białymstoku dostępny i na ile prace projektowe zlecano miejscowym, a na ile – zamiejscowym architektom. Wydaje się, że ze względu na charakterystykę ruchu budowlanego, w którym dominowało budownictwo małe i średnie na przedmieściach i poza śródmieściem, inwestorom bardziej opłacało się korzystać z usług architektów miejscowych. Potwierdza to pośrednio fakt opisanych już zarzutów wobec Komitetu Rozbudowy Miasta, który wolał wspierać ruch spółdzielczy zamiast prywatnych inicjatyw, których było zwyczajnie więcej. Budowa nie należała do łatwych przedsięwzięć, skoro na 2067 rozpoczętych budów w tym samym okresie ukończono 1321 nowych domów, a więc 64%. Wskazuje to na liczne problemy, z którymi mierzyli się prywatni inwestorzy – ze względu na duże trudności w sprawnym sfinalizowaniu swoich przedsięwzięć, przeciągali je w czasie. Oszczędności mogły zaczynać się już na etapie wyboru autora projektu. Stąd

wniosek, że gros zamówień projektowych kierowano do lokalnych architektów, tych jednak było niewielu. Dla okresu międzywojennego lista czynnych zawodowo inżynierów architektów jest stosunkowo krótka, chociaż niedostatek informacji może wynikać ze skali zniszczeń dokonanych w archiwach instytucjonalnych i prywatnych. Zebrane dane pozwalają wskazać kilkanaście nazwisk.

W 1924 r. projekt domu przy ul. Młynowej 63 sporządził niejaki W. Iwanowicz, tytułujący się mianem technologa, o którym nie udało się znaleźć żadnych informacji źródłowych[66].

W kwietniu 1932 r. „Dziennik Białostocki" kilkukrotnie przedrukował ogłoszenie, w którym podawano, że:

> zgodnie z tabelą ogłoszoną przez Magistrat miasta Białegostoku, niżej wyszczególnieni wolnopraktykujący architekci i inżynierowie posiadają uprawnienia na prawo sporządzania projektów budowlanych oraz kierowania odnośnymi robotami budowlanymi: 1) Łuński Maks – Sienkiewicza 5, 2) Macura Rudolf – Świętojańska 18a, 3) Pappe Szymon – Marszałka Piłsudskiego 28, 4) Szacki Leon – Warszawska 10, 5) Szpikowski Mieczysław – Młynowa 21, 6) Tropp Mojżesz – Piłsudskiego 33, 7) Zaczeniuk Józef – Artyleryjska 2, 8) Zabłudowski M[ordechaj][67] – Rynek Kościuszki 24. Przestrzega się zainteresowaną PT. Publiczność przed wprowadzeniem w błąd przez osoby nieuprawnione[68].

Ogłoszenie nie reklamowało działalności białostockich inżynierów i architektów, ale uczulało mieszkańców miasta na to, aby do projektowania swoich budynków zatrudniali osoby uprawnione. Mogło ono być pokłosiem sytuacji, w których dokumentację projektową zlecono osobom nieuprawnionym lub podszywającym się pod fachowców.

Wymienione grono było z pewnością aktywne w różnym stopniu, miało też za sobą różne kariery. Rudolf Macura, którego biografia została szczegółowo prześledzona[69], w latach co najmniej 1925–1931 był zatrudniony w strukturach Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych przy Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku i dopiero od listopada 1931 r. zaczął pracować na własną rękę, uzyskawszy dodatkowo uprawnienia do prowadzenia prac budowlanych. Od 1932 r. reklamował się w lokalnej prasie jako architekt-budowniczy, a w kolejnych latach projektował obiekty willowe w duchu modernizmu (ul. Słonimska 31, Mickiewicza 11, Koszykowa 5, Poprzeczna 2, Słonimska 33), mniejsze domy podmiejskie (ul. Nowowarszawska 66), a także obiekty użyteczności publicznej (budynki Misji Barbikańskiej przy ul. św. Rocha 25 w Białymstoku, Dom Inwalidów Wojennych – niezrealizowany, Zakład Rzemieślniczo-Wychowawczy pw. św. Józefa przy ul. Słonimskiej 8). Macura wyjechał z Białegostoku w 1934 r., pracował więc stosunkowo krótko. Z rozpoznanej grupy jego dzieł można wysnuć ostrożny wniosek, że – zwłaszcza biorąc pod uwagę stosowaną przez niego nowoczesną szatę architektoniczną – uchodził za architekta pracującego głównie dla lokalnych elit.

Mieczysław Szpikowski, student Politechniki Warszawskiej w latach 1901–1905, uzyskał dyplom w 1909 r. w Kijowie z tytułem inżyniera-budowniczego.

Przed 1914 r. pracował jako architekt miejski w Będzinie[70], a po 1919 r. – przedsiębiorca budowlany (właściciel biura architektoniczno-budowlanego oraz budowy dróg i mostów „Inżynier Mieczysław Szpikowski"). Przybył do Białegostoku w maju 1927 r. w celu objęcia kierownictwa Wydziału Technicznego magistratu po ustąpieniu z tego stanowiska inż. Rybołowicza[71]. W kolejnych latach skupiał się głównie na realizowaniu obowiązków urzędowych, w tym na nadzorze nad projektem kanalizacji miasta i próbie ratowania „Zdobyczy Robotniczej". W 1928 r. współtworzył z Pappem Stowarzyszenie Inżynierów w Białymstoku. Jego praca nie spotkała się z aprobatą prezydenta Hermanowskiego, w czerwcu 1930 r. Szpikowskiego zawieszono w czynnościach kierowania Wydziałem Technicznym i zmuszono do dymisji[72]. Ze względu na wykształcenie i doświadczenie mógł sobie pozwolić na powrót do wcześniejszej działalności. Już na początku sierpnia 1930 r. reklamował swoje biuro architektoniczne przy ul. Sienkiewicza 67, w którym wykonywał „projekty, plany, kosztorysy", a także przyjmował nadzór techniczny nad robotami budowlanymi[73]. Pozostał w Białymstoku i uczestniczył w pracach różnych stowarzyszeń i organizacji (m.in. Komitecie Budowy Pomnika Pomordowanych w 1920 r.). Jak wynika z ogłoszenia w „Dzienniku Białostockim", pracował nadal w 1932 r., mieszkając przy ul. Młynowej 21. Niedługo później wyjechał z miasta. Działalność projektowo-budowlana Szpikowskiego jest jednak zupełnie niewidoczna w przestrzeni miejskiej, co wynikało z faktu pozostawania przez niego ławnikiem magistrackim. Znany jest tylko m.in. z koncepcji budowy dworca autobusowego w Białymstoku[74], natomiast dotychczas nie udało się odnaleźć jego prac z zakresu budownictwa mieszkaniowego (znane są z kolei jego prace projektowe z Będzina[75]). W drugiej połowie lat trzydziestych XX w. mieszkał w Warszawie, nadal zajmując się projektowaniem i nadzorem robót budowlanych (jego autorstwa jest dom Alberta Pudewilla na warszawskim Mokotowie z lat 1937–1938).

O Mojżeszu Troppie była już mowa wcześniej. Jego działalność projektowo-budowlana pod koniec lat dwudziestych i w latach trzydziestych XX w. jest trudna do uchwycenia. Być może skupiał się na pracach zgodnych ze swoim wykształceniem, tj. projektował obiekty przemysłowe lub inżynieryjne bądź wykonywał zlecenia dla osób prywatnych w zakresie np. wodno-kanalizacyjnym (przyłącza) czy elektrycznym. Był też wydelegowany przez magistrat do komisyjnego odbioru pierwszego etapu budowy miejskiej kanalizacji. Jego biuro musiało cieszyć się wzięciem, skoro funkcjonowało bez przeszkód do II wojny światowej. Nie są jednak znane żadne projekty budownictwa mieszkaniowego sygnowane jego ręką.

Postać Józefa Zaczeniuka również doczekała się zainteresowania ze strony historyków[76]. Studiował na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lwowskiej, ukończył zaś w 1911 r. Instytut Technologiczny w Petersburgu, zdobył więc odpowiednie wykształcenie do projektowania architektonicznego oraz prowadzenia robót budowlanych i na tym drugim aspekcie skupiał się w swojej działalności. Słynął bowiem przede wszystkim jako współwłaściciel prosperującego przedsiębiorstwa budowlanego „Mur", które z powodzeniem realizowało duże, miejskie i regionalne, inwestycje. Z prac projektowych Zaczeniuka znane są: rozbudowa plebanii przy kościele parafialnym w Niewodnicy Kościelnej, szkoła powszechna

w Księżynie (była to jego rodzinna miejscowość) oraz murowany piętrowy dom rodziny Kittów przy ul. Krasińskiego 8 w Białymstoku[77].

Pozostali inżynierowie zaaprobowani przez magistrat – Maks Łuński, Leon Szacki i Mojżesz (?) Zabłudowski – to postacie całkowicie jeszcze nieznane i nierozpoznane pod względem działalności. Trzej panowie wywodzili się z zamożnych rodzin fabrykancko-kupieckich[78], co umożliwiło im kształcenie na odpowiednich uczelniach. Leon (Lew) Szacki, syn Chaima Jowela, był bratem Wolfa, który w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. prowadził skład materiałów budowlanych, drewna i desek oraz przedsiębiorstwo samochodowe. W 1921 r. potwierdził notarialnie dyplom wydany 23 sierpnia 1914 r. przez Carską Moskiewską Szkołę Techniczną, którą ukończył z tytułem inżyniera mechanika[79], był więc przedstawicielem tego samego pokolenia, co Pappe, Tropp i Zaczeniuk. W księgach adresowych Leon występuje jako inżynier mieszkający i prowadzący swoje biuro przy ul. Warszawskiej 10 (1921–1932), 20 (1934) i 24 (1936–1939)[80]. Z kolei Maks Łuński częściej występował w roli wspólnika w rodzinnej fabryce tekstylnej w Gródku, mającej swój kantor przy ul. Sienkiewicza 29 w Białymstoku[81]. Jako inżynier pojawił się jednak dopiero w latach trzydziestych XX w., piastując zaszczytne stanowisko dyrektora Rzemieślniczej Szkoły Żydowskiej przy ul. Lipowej 41[82]. Rezultaty ich działalności są praktycznie niewidoczne w przeanalizowanym materiale źródłowym. Znany jest tylko jeden projekt przebudowy domu przy ul. Staszica 15, sporządzony w 1934 r. i sygnowany przez Zabłudowskiego.

„Informator Budowlany" na lata 1936–1937 notował spis architektów i inżynierów posiadających uprawnienia do sporządzania planów budowlanych. Nie był to wykaz alfabetyczny, więc umieszczenie Szymona Pappego na pierwszym miejscu wydaje się celowym zabiegiem redaktorskim. Kolejne dziewięć pozycji zajmowali: Aleksander Pines (Warszawska 6), Józef Seredyński (Świętojańska 24), Kazimierz Goławski (św. Rocha 8), Stanisław Lewinson (Dąbrowskiego 28), Maks Łuński[83] (Sienkiewicza 35), Wincenty Maciejewski (Grunwaldzka 36), Leon Szacki (Warszawska 24), Mojżesz Tropp (Lipowa 35[!]) oraz M. Zabłudowski (Rynek Kościuszki 24)[84].

Z tego grona nowymi postaciami, aczkolwiek od dłuższego czasu związanymi z Białymstokiem, byli: Aleksander Pines, Kazimierz Goławski, Józef Seredyński, Wincenty Maciejewski i Stanisław Lewinson. Część z nich była wyłącznie przedsiębiorcami budowlanymi – Kazimierz Goławski, właściciel domu przy ul. św. Rocha 8[85], z wykształcenia chemik, od pierwszej dekady XX w. prowadził swoje biuro techniczne, trudno jednak powiedzieć, kiedy uzyskał uprawnienia budowlane i w jakim zakresie działał na tym polu. Podobnie Wincenty Maciejewski, mieszkający początkowo w podbiałostockich Starosielcach, absolwent Politechniki Kijowskiej[86], realizował różnego typu prace, m.in. budowę mostu na rzece Białej przy ul. Orzeszkowej[87], był więc także przedsiębiorcą budowlanym. Józef Seredyński, artysta malarz, przybył do Białegostoku na początku lat trzydziestych XX w. w celu objęcia stanowiska kierownika Oddziału Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego[88]. Miał już za sobą duży bagaż doświadczeń jako architekt (kierował pracami przy odbudowie i konserwacji Zamku Królewskiego w Warszawie, zaprojektował kościół w Jabłonnie i własną willę w Warszawie). W książkach adresowych i telefonicznych odnotowywany był jako inżynier architekt mieszkający przy ul. Świętojańskiej 24

(kolonia urzędnicza)[89]. W Białymstoku brał udział w publicznych przedsięwzięciach architektoniczno-urbanistycznych, realizowanych razem z władzami wojewódzkimi. Współpracował z Jarosławem Girinem przy projektowaniu dzielnicy reprezentacyjnej (Planty i bulwary) jako czynnika regulacyjnego śródmieścia, a także, po wyjeździe Girina z miasta, został kierownikiem robót budowlanych przy Gmachu Ludowym (dziś Teatr Dramatyczny im. A. Węgierki), przy czym skorygował i uzupełnił pierwotny projekt tego budynku[90]. Nie wiadomo nic o jego pracach projektowych czy nadzorach budowlanych realizowanych prywatnie. O Stanisławie Lewinsonie nie udało się znaleźć żadnych informacji. Aleksander Pines, rówieśnik Pappego i absolwent tego samego Instytutu Inżynierów Cywilnych w Petersburgu z 1914 r., znany jest przede wszystkim z dwóch projektów: rozbudowy Państwowej Fabryki Wyrobów Tytoniowych z 1925 r. (drugi projekt obok dzieła Pappego i Troppa)[91] oraz projektu gruntownej przebudowy dawnego Kina Modern[92].

Stopień utraty zasobów archiwalnych powoduje oczywiście znaczne trudności w ocenie skali i efektów działalności ośmiu wymienionych w 1932 r. architektów. W tej sytuacji wnioskowanie *pars pro toto* może prowadzić na manowce. Niemniej jednak trudno traktować jako przypadek fakt, że wśród niewielkiej liczby rozpoznanych i potwierdzonych źródłowo projektów budynków powstałych w Białymstoku w latach 1919–1939 dominuje Szymon Pappe. Na tej podstawie można wysnuć ostrożny wniosek, że w latach dwudziestych XX w. wypracował on sobie wysoką pozycję w lokalnym środowisku architektoniczno-budowlanym i cieszył się renomą wśród Białostoczan. Wynikać to mogło zarówno z niewielkiej konkurencji, jak też stylistyki projektowanych obiektów bliższej gustom miejscowej społeczności, która dopiero pod koniec lat trzydziestych XX w. zaczęła akceptować projekty w duchu modernizmu.

Powróćmy do głównego wątku. Przełom lat dwudziestych i trzydziestych XX w. z pewnością był dla Szymona Pappego okresem wzmożonego wysiłku zawodowego, stanowiącego miarę jego sukcesu, a wykonane dotychczas projekty niewątpliwie ugruntowały jego pozycję. W latach trzydziestych XX w. Pappe znacznie ograniczył swoje aktywności na niwie społecznej czy samorządowej, co pośrednio potwierdza jego nieobecność w lokalnej prasie. Dopiero w listopadzie 1936 r. „Dziennik Białostocki" pisał, że magistrat zdecydował się na powołanie własnej Komisji Urbanistycznej. W jej skład wszedł prezydent Seweryn Nowakowski, wiceprezydent Kazimierz Piotrowski, ławnicy Kacnelson i Zieliński, radni Rutkowski, Serwatko, Tropp i Waks oraz inż. M. Dubanowicz, artysta Czesław Sadowski, inżynier Pappe (zapisany jako Pappé) oraz radca województwa białostockiego Jan Glinka. Do zakresu prac komisji należało rozpatrywanie i opiniowanie poszczególnych fragmentów zabudowy miasta oraz prac związanych z przygotowaniem ogólnego planu zabudowy, planów regulacyjnych i poszczególnych spraw połączonych z zabudowywaniem miasta, przedstawianych komisji przez prezydenta miasta[93]. Komisja była więc instytucją powołaną do realizacji ważnych działań w sferze regulacji i rozbudowy miasta, a uczestnictwo w jej pracach – zwłaszcza biorąc pod uwagę skład personalny – stanowiło niewątpliwie istotne wyróżnienie. Stąd wniosek, że Szymon Pappe był w tym czasie skupiony przede wszystkim na kontynuowaniu prac projektowych i jednocześnie na rozwijaniu własnego

stylu architektonicznego. O ile jeszcze na początku lat trzydziestych XX w. w jego twórczości dominowały obiekty o cechach zbliżonych do stylu narodowego, „swojskiego", o tyle wraz ze zbliżaniem się do końca dekady zaczął projektować obiekty w stylu modernistycznym, które stawały się coraz popularniejsze. Niemniej w spektrum jego prac znajdowały się nadal zarówno niewielkie domy położone na przedmieściach, jak i większe inwestycje budowlane, także o prestiżowym charakterze.

Z 1931 r. znane są dwa projekty autorstwa Szymona Pappego, o skrajnie odmiennych architekturze i gabarytach. Pierwszy z nich to projekt domu Jana Citkowskiego przy ul. Nowowarszawskiej 1 (zachowany w zbiorach prywatnych), obiektu typowego dla międzywojennego drewnianego budownictwa mieszkaniowego. Był to parterowy domek na rzucie zbliżonym do kwadratu, z elewacjami szalowanymi deskami, dostawioną z boku klatką schodową na poddasze, dwuspadowym dachem pokrytym blachą i z facjatą na jednej z jego połaci. Kubatura i architektura budynku były więc wypadkową niewielkiej powierzchni działki i możliwości finansowych inwestora. Drugi dokument, również zachowany w zbiorach prywatnych, to datowany na maj 1931 r. projekt murowanego piętrowego domu z poddaszem i facjatą od frontu oraz towarzyszącego mu budynku gospodarczego z drwalkami i miejscami ustępowymi, wykonany na zlecenie Anny Zaczyńskiej na parcelę zlokalizowaną na rogu ul. Asnyka i Reymonta (il. 7). Pierwszy z obiektów powstał w ramach modernizacji zabudowy istniejącej już wcześniej przy ul. Nowowarszawskiej, drugi zaś – w efekcie zagospodarowywania pod budownictwo mieszkaniowe podmiejskich przestrzeni, które po parcelacji majątków ziemskich znalazły się w gestii skarbu państwa. Temat ten jest aktualnie słabo rozpoznany pod względem historycznym, jest on jednak dość istotny z punktu widzenia analizy zagadnień urbanistycznych w międzywojennym Białymstoku.

Dzielnica wyznaczona ul. Ślusarską, Konduktorską i Promienną oraz terenem Polskich Kolei Państwowych, podzielona wewnątrz ul. Reymonta, Asnyka oraz Spokojną, została ukształtowana w latach 1925–1930 w wyniku parcelacji majątku państwowego Marczuk (10,79 ha). Inicjatywa parcelacyjna leżała po stronie grupy kolejarzy. Skierowali oni do władz wojewódzkich prośbę o przekazanie im nieruchomości pod budowę domów, wskazując majątek Marczuk jako miejsce dogodne do życia z racji bliskości miejsca ich pracy – stacji kolejowej Białystok. W 1926 r. majątek podzielono na 39 parcel, z których 38 przeznaczono pod zabudowę mieszkaniową, a jedną – największą, o powierzchni 3 ha, zlokalizowaną od strony terenu kolejowego – wyłączono na rzecz Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych (miała tam powstać wytwórnia wódek). Do 1930 r. Okręgowy Urząd Ziemski w Białymstoku wydawał orzeczenia o przeniesieniu tytułów własności z rozparcelowanego majątku na rzecz nowych właścicieli nieruchomości. W związku z tym już w 1928 r. powołano do życia Spółdzielnię Mieszkaniową „Zdobycz Kolejarzy" Pracowników Kolejowych Węzła Białostockiego z odpowiedzialnością udziałami[94]. Rzeczywistość szybko zweryfikowała możliwości działania spółdzielni, dlatego już 1 marca 1930 r. zdecydowano o jej rozwiązaniu (ostateczną decyzję w tej sprawie podjął Sąd Okręgowy w Białymstoku w listopadzie 1935 r.)[95]. Z tego powodu domy, które powstały na wyznaczonych podczas

7. Dom wielorodzinny przy ul. Reymonta 22. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Apartment building at 22 Reymonta Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

parcelacji działkach, były wyłącznie efektem indywidualnych przedsięwzięć ich właścicieli. Tak też było w przypadku posesji przy ul. Reymonta 10/1, którą oznaczono numerem 12 na liście wydzielonych działek[96]. Od 1926 r. jej pierwszym właścicielem był Wiktor Klicki, ale prawdopodobnie nie zdołał zbudować własnego domu, co udało się zrobić dopiero Annie Zaczyńskiej. Zaprojektowany przez Pappego budynek był niewątpliwie gabarytowo największym obiektem na terenie nowej dzielnicy, przeznaczonym na wynajem kilku rodzinom.

W 1933 r. prezydent Seweryn Nowakowski zdecydował o rozparcelowaniu działki od strony linii kolejowej, przeznaczonej początkowo pod budowę wytwórni wódek. Liczył na kolejne tereny budowlane dla mieszkańców Białegostoku, którzy uzyskali większe możliwości inwestycyjne dzięki kredytom udzielanym bezpośrednio przez BGK. Władze Białegostoku opracowały szczegółowy plan zabudowy, zatwierdzony 13 maja 1933 r. przez Ministra Spraw Wewnętrznych, co pozwoliło Radzie Ministrów na przekazanie tego gruntu miastu. Wytyczono na nim łącznie 20 identycznych parcel budowlanych, pozostawiając większy fragment przeznaczony najprawdopodobniej pod wspólny teren zielony. Po przeciwnej stronie ul. Spokojnej planem zagospodarowania objęto cztery parcele. W związku z tym po 1933 r. doszło też do reorganizacji adresów przy ulicach tworzących dzielnicę Marczuk w ten sposób, że numer 1 przesunięto do granicy własności kolejowej – dlatego dom przy ul. Reymonta 10/1 otrzymał nowy numer 22. Działania parcelacyjne nie tylko sprzyjały działalności inwestycyjnej mieszkańców Białegostoku,

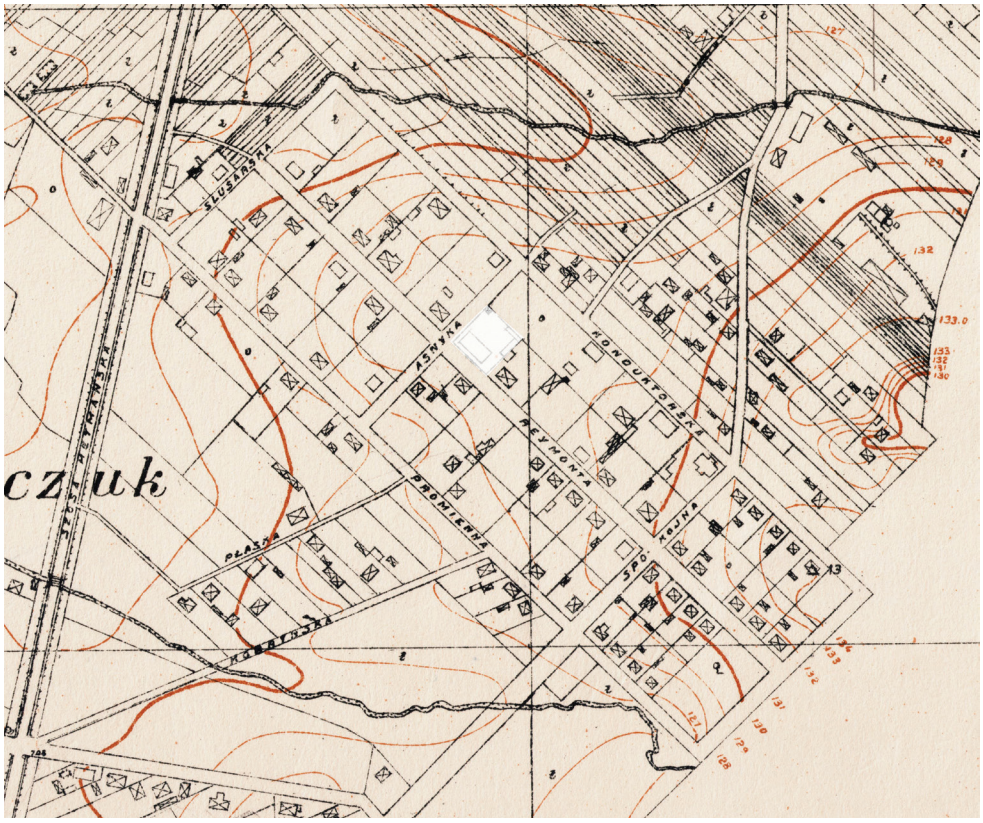

8. Obszar rozparcelowanego majątku państwowego Marczuk na planie z 1937 r. Na biało zaznaczono lokalizację posesji przy ul. Reymonta 22. Źródło: APB, Akta Miasta Białegostoku, sygn. 138
Area of the subdivided Marczuk state estate on a 1937 plan. The location of the property at 22 Reymonta Street is marked in white. Source: APB, Akta Miasta Białegostoku, ref. 138

ale także przysparzały pracy architektom, dając im możliwość kształtowania urbanistyki miasta według najnowszych trendów w projektowaniu, co widoczne jest w zróżnicowaniu architektonicznym obiektów powstałych przed 1939 r. na terenie dzielnicy kolejarskiej. Ustalenie autorstwa projektów, zwłaszcza przy udziale właścicieli nieruchomości, mogłoby wskazać inne domy zaprojektowane przez Pappego na tym terenie (il. 8).

Kolejny znany projekt architektoniczny wspomnianego architekta pochodzi z 1933 r. Wówczas na zlecenie Feliksa i Wiktorii z Kucharskich Kamieńskich na działce uzyskanej w 1933 r. od ojca Wiktorii, Adama Wawrzyńca Kucharskiego, Pappe zaprojektował drewniany piętrowy dom o charakterze obiektu czynszowego – z mieszkaniem właścicieli i lokalami pod wynajem (il. 9). Budynek zachował się do dziś w stanie oryginalnym (il. 10). Dom od strony zachodniej ma mur ogniowy, całość zaś nakrywa dach trójspadowy poszyty blachą. Jak podkreślają autorzy katalogu *Architektura międzywojenna w Białymstoku*, walorami tego obiektu

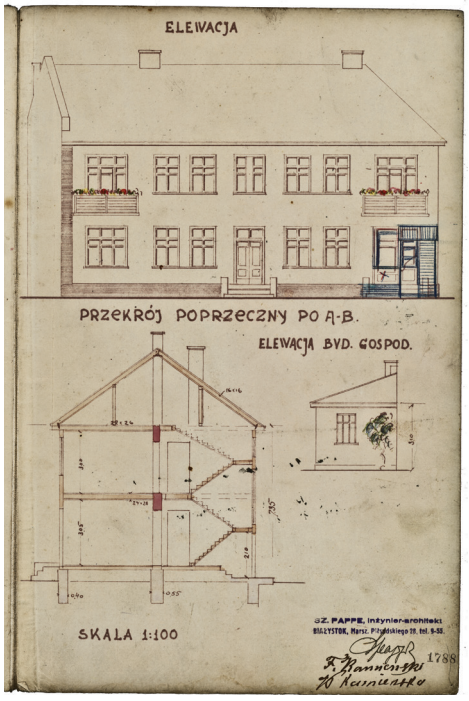

9. Projekt domu wielorodzinnego przy ul. Grunwaldzkiej 20 z 1933 r. (plan zamienny z 1936 r.). Zbiory prywatne
Design for the apartment building at 20 Grunwaldzka Street, 1933 (revised plan, 1936). Private collection.

10. Dom wielorodzinny przy ul. Grunwaldzkiej 20. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Apartment building at 20 Grunwaldzka Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

są przede wszystkim proporcje, symetryczne podziały oraz skromny, ale elegancki detal w postaci szalunku, zróżnicowanych okien, balkonów i drzwi głównych. Architekturze tej daleko do wzorców modernistycznych, które coraz częściej przenikały do projektów nowych domów wznoszonych w Białymstoku. W przypadku Pappego na modernizm trzeba było jeszcze zaczekać. Co ciekawe, zachowany w zbiorach właścicieli domu projekt to „plan zamienny" do projektu z października 1933 r., zatwierdzony przez władze miasta w marcu 1936 r. Był to bowiem wynik zmian, jakie zaszły w projekcie w czasie realizacji inwestycji – zrezygnowano z niektórych elementów budynku, w tym lukarn na dachu. Dokument ten zawiera odręczne poprawki i notatki sporządzane przez Szymona Pappego w czasie budowy, co poświadcza, że rola architekta nie ograniczała się tylko do sporządzenia dokumentacji, ale obejmowała także nadzór nad realizacją inwestycji oraz reagowanie na bieżąco na pojawiające się problemy czy sugerowane zmiany (sygnował ten dokument w dniach 11 maja, 5 czerwca i 10 lipca 1934 r.).

Z 1934 r. pochodzą informacje prasowe o nieco innej formie działalności Szymona Pappego, która nie tylko poszerza katalog jego dzieł, ale także ukazuje go jako człowieka o dużej wrażliwości artystycznej. Na początku listopada tego roku na piętrze barokowego Pałacyku Gościnnego (Kilińskiego 6), od wielu lat będącego siedzibą popularnej w Białymstoku cukierni Hirsza Wiedera, uruchomiono nową restaurację pod nazwą Cafe Club. Jak pisano w „Reflektorze", był on:

> urządzony bardzo luksusowo i nadzwyczaj komfortowo. Oryginalny nowoczesny styl, wewnętrzne urządzenie i umeblowanie lokalu, dokonane z poczuciem wielkiego smaku i artyzmu dekoracyjnego, miękkie tony barw, kwiaty i prawdziwe morze światła elektrycznego, rzucanego przez setki matowych lampionów – wszystko to robi z lokalu „Cafe Clubu" jakiś miły, komfortowy i bardzo przytulny zakątek. Prawdziwa bomboniera. Prawdziwe, wykwintne „pudełeczko wieczoru" białostockiego (*boite de soir*) urządzone na modłę europejską.

W następnym zdaniu wskazano, że autorem owego arcydzieła jest białostoczanin inżynier Szymon Pappe[97]. Niestety, nie są znane zdjęcia wystroju Cafe Clubu, dlatego w ocenie jakości wystroju należy liczyć się subiektywną opinią anonimowego dziennikarza, biorąc jednak pod uwagę ówczesne realia, zacytowane zachwyty musiały być przejawem rzeczywistego podziwu, a nie płatnej reklamy właściciela restauracji.

W kolejnym roku Szymon Pappe na pewno zaprojektował drewniany parterowy dom z użytkowym poddaszem i facjatami przy ul. Piasta 30[98]. Pierwotnie budynek posiadał ułożone rytmicznie czterokwaterowe okna z okiennicami od frontu, dekoracyjnie ułożone szalunki oraz dach poszyty dachówką. W ostatnich latach budynek przeszedł jednak gruntowną renowację obejmującą wymianę całego szalunku, montaż nowych okien z PCV i zmianę poszycia dachowego, przez co w większości utracił swoje walory architektoniczne (il. 11). Jak zauważają autorzy katalogu białostockiej architektury drewnianej, dom przy ul. Piasta 30 to znów „podręcznikowy" przykład zastosowania przez Pappego stylu swojskiego,

11. Dom przy ul. Piasta 30. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
House at 30 Piasta Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

typowego dla drewnianej zabudowy Białegostoku z pierwszej połowy XX w., aczkolwiek z domieszką elementów architektury funkcjonalistycznej[99].

Nie udało się odnaleźć projektów autorstwa Pappego datowanych na 1936 r. i dopiero z następnego roku pochodzą kolejne jego rozpoznane dzieła. Tym razem jednak są to już obiekty zaprojektowane wyłącznie w duchu modernizmu, wyznaczające tym samym wyraźny przełom w twórczości naszego bohatera.

Na przełomie 1936 i 1937 r. architekt zaprojektował zespół dwóch okazałych kamienic, których zadaniem było wypełnienie istniejącej od końca XIX stulecia luki w zabudowie południowej pierzei ul. Kilińskiego, a więc w ścisłym śródmieściu Białegostoku (il. 12). Wybór Pappego na autora koncepcji architektonicznej był niewątpliwie wyrazem dużego zaufania ze strony zamożnych inwestorów. Obiekty o nowoczesnej architekturze, łączące w sobie funkcje handlowo-usługowe z mieszkaniowymi, były zapewne wypadkową ustaleń czynionych między architektem a inwestorem, właściwości zagospodarowywanej przestrzeni, a także wymagań stawianych przez Komitet Rozbudowy Miasta, do którego należał wówczas Pappe. Oddajmy głos autorom katalogu białostockiej architektury międzywojnia:

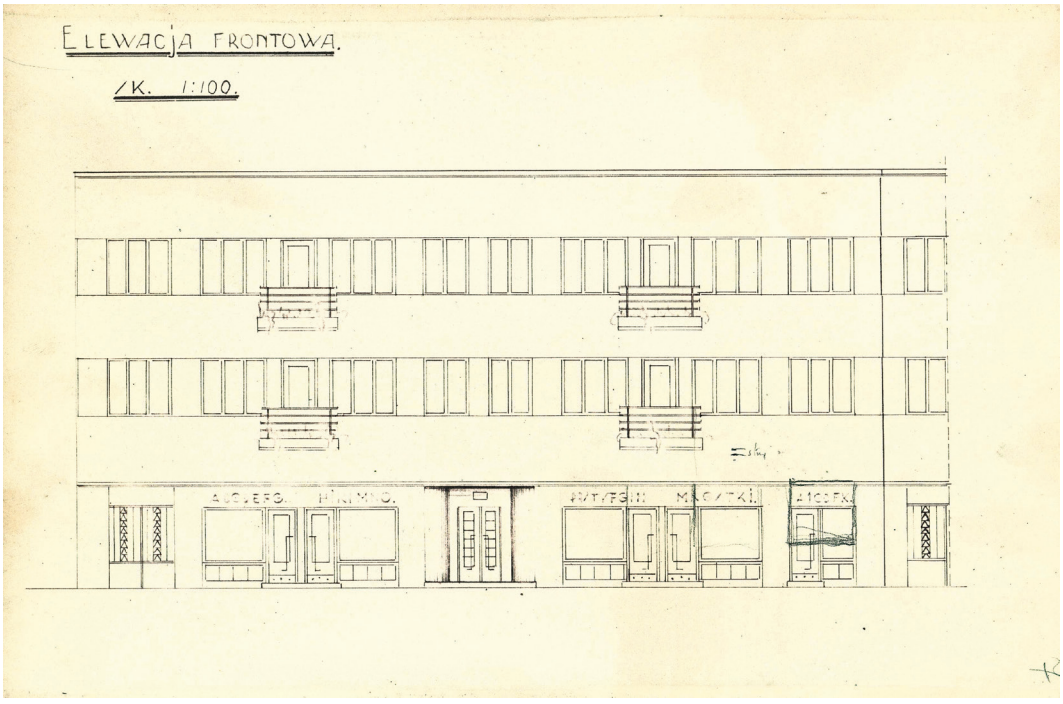

12. Projekt budowy kamienicy przy ul. Kilińskiego 7 i 7/1 z 1937 r. Źródło: AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 1951
Design for the construction of the tenement buildings at 7 and 7/1 Kilińskiego Street, 1937. Source: AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, ref. 1951

13. Kamienice przy ul. Kilińskiego 7 i 7/1. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Tenement buildings at 7 and 7/1 Kilińskiego Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

> Kamienica jest dobrym przykładem architektury funkcjonalistycznej, wyróżnia ją bowiem oryginalny rzut w kształcie odcinka koła, spłaszczony, przesłonięty attyką dach, gładkie, pozbawione detalu elewacje ożywione trójdzielnymi oknami w układzie pasowym oraz klatka schodowa umieszczona w półokrągłym ryzalicie elewacji tylnej doświetlona smukłym oknem, tzw. termometrem. Czysta, zwarta bryła budynku pozbawiona ozdobników stanowi wartościowy akcent urbanistyczny usytuowany w jednym z najważniejszych punktów miasta[100].

Projekt budowy magistrat zaakceptował 27 lutego 1937 r., a jego realizację rozpoczęto w lipcu 1937 r.[101] Podkreślić jednak należy, że mimo wspólnego projektu były to *de facto* dwie odrębne inwestycje. Jeszcze na przełomie XIX i XX w. posesja ta stanowiła jedną nieruchomość należącą do rodziny Perelsztejnów, a następnie Szackich. Do 1936 r. posesję użytkowano tylko gospodarczo (jako skład desek). Tego roku Wolf Szacki podzielił ją na dwie części i sprzedał zamożnym Białostoczanom – przedsiębiorcy budowlanemu Ajzykowi Szałmukowi (Kilińskiego 7) oraz właścicielowi znanego w mieście sklepu z armaturą wodociągowo-kanalizacyjną i posiadaczowi kamienicy przy ul. Kilińskiego 11 Józefowi Kupferbergowi (Kilińskiego 7/1). Budowę kamienicy pod nr 7 rozpoczęli już nowi właściciele, gdyż w czerwcu 1937 R. Szałmuk sprzedał tę nieruchomość dr. Morduchowi Mojżeszowi Kacnelsonowi oraz braciom Izraelowi i Pejsachowi Grynhauzom, którzy z kolei w lipcu tego roku zbyli swoje prawa Kacnelsonowi (do II wojny światowej pozostawał jedynym właścicielem)[102]. Oba budynki projektu Pappego były gotowe w 1938 r. (il. 13)

Kolejny projekt sporządzony przez Szymona Pappego w 1937 r. został zlecony przez rodzinę Dworzańskich i dotyczył budowy domu wielorodzinnego zlokalizowanego przy ul. Wąskiej 47[103]. Władze miasta zatwierdziły dokumentację 23 października 1937 r. (il. 14). Architekt zaproponował w tym przypadku budynek w formie „bliźniaka", tj. dwóch identycznych, odbitych lustrzanie drewnianych obiektów, przylegających do siebie murowaną ścianą działową pełniącą funkcję przeciwpożarową. Zewnętrzna architektura budynku należała do rozprzestrzeniających się szybko w Białymstoku wzorców drewnianych willi modernistycznych, przy czym Pappe w zewnętrznych narożnikach frontów obu domów zaproponował nowe rozwiązanie w postaci podcieniowych werand na parterze i piętrze. Część frontowa była wyższa od części tylnej. Na parterze od tyłu znajdowały się klatka schodowa, kuchnia i łazienka, od frontu dwa pokoje, w tym jeden z werandą, drugi zaś pełniący zapewne funkcję salonu. Na piętrze w części tylnej mieściła się klatka schodowa i strych, we frontowej natomiast – kuchnia i pokój z werandą. Elewacje były pokryte szalunkiem, wnętrza dzienne doświetlano dużymi, wielokwaterowymi oknami, całość zaś nakryto dachem kopertowym. Był więc to niewątpliwie dom o nowoczesnym, funkcjonalistycznym rozplanowaniu pomieszczeń, z dodatkiem przestrzeni rekreacyjnej. Istotny element projektu stanowił także żelbetowy schron, zaplanowany na zapleczu posesji. Finalnie inwestorzy wznieśli tylko jeden z zaprojektowanych bliźniaczych domów, który rozebrano w 2011 r.

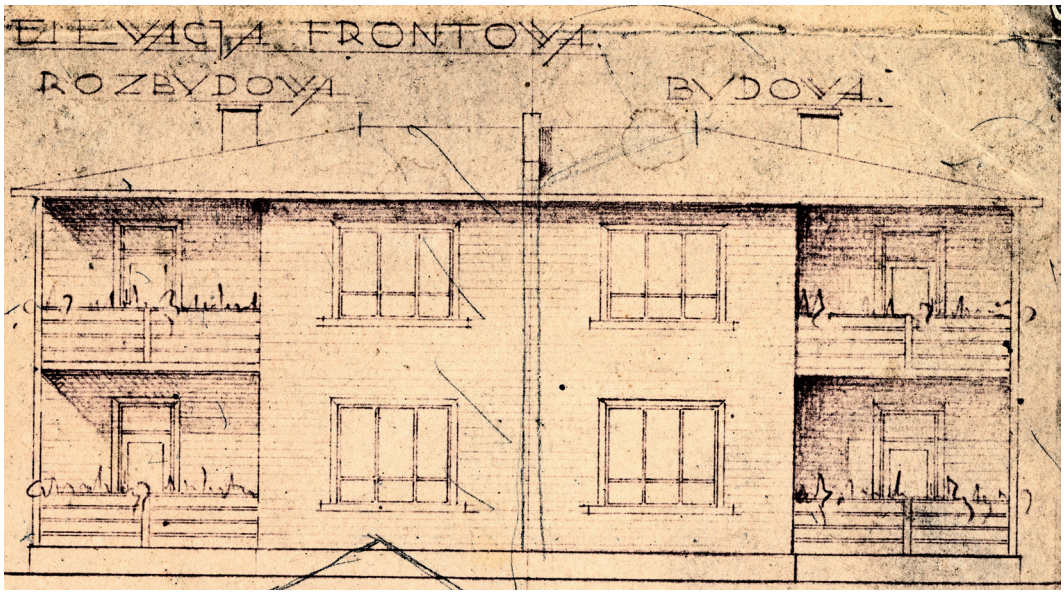

14. Projekt domu przy ul. Wąskiej 47 z 1937 r. Zbiory prywatne
Design for the house at 47 Wąska Street, 1937. Private collection

Z 1937 r. pochodzi również trzeci znany projekt autorstwa Pappego, tym razem modernistycznej willi miejskiej rodziny Bekkerów przy ul. Pałacowej 3/1[104] (il. 15). Jest to jednocześnie ostatnia znana dokumentacja, która wyszła spod ręki architekta przed wybuchem II wojny światowej, aczkolwiek – biorąc pod uwagę intensywność jego dotychczasowej pracy – trudno przyjąć, że w latach 1938–1939 nie wykonywał żadnych zleceń. Willa przy ul. Pałacowej 3/1 uchodzi za jeden z najlepszych, choć dziś częściowo zniekształconych, obiektów wzniesionych w stylu modernistycznym w międzywojennym Białystoku (obok willi przy ul. Skłodowskiej-Curie 24). Inwestorem był Izrael Bekker, syn Chackiela, właściciela założonej w latach osiemdziesiątych XIX w. dużej białostockiej garbarni, prosperującej nadal w okresie międzywojennym. Izrael Bekker w latach trzydziestych XX w. mieszkał przy ul. Mickiewicza 34 i pod tym adresem notowany był jeszcze w 1939 r.[105], możliwe więc, że willa miała służyć członkom jego rodziny lub jako siedziba zarządu firmy. Jest to dwukondygnacyjny obiekt o rozczłonkowanej bryle złożonej z kubicznych form o zróżnicowanej wysokości i przykrytych płaskim dachem. Wnętrza doświetlały duże okna od frontu i zróżnicowane w tylnej elewacji. Spośród nich na szczególną uwagę zasługują okna podkreślające narożnik domu i rzadko spotykane w rozpoznanych przykładach modernistycznej architektury w przedwojennym Białymstoku. Na uwagę zasługuje także wnętrze domu z obszernym hallem i okazałą klatką schodową.

Równolegle do prac typowo projektowych Szymon Pappe od 1936 r. kierował pracami przy przebudowie Szpitala Żydowskiego im. Izaaka Zabłudowskiego przy ul. Warszawskiej 15, które zakończono w kwietniu 1938 r. Jak donosiła miejscowa prasa:

15. Willa przy ul. Pałacowej 3/1. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Villa at 3/1 Pałacowa Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

> W związku z zakończeniem przebudowy miejskiego szpitala żydowskiego zaprosiła rada opiekuńcza szpitala przedstawicieli prasy na nader interesującą konferencję, połączoną ze zwiedzaniem nowego gmachu. Bez przesady można stwierdzić, że przebudowany szpital jest jedną z najcenniejszych inwestycji, jakie powstały w okresie powojennym w Białymstoku, a ponadto służyć może za wzór tego rodzaju budownictwa pod względem celowości i nowoczesności urządzeń oraz wykwitu wygodnego i doskonale rozplanowanego wnętrza […]. Budowę prowadził p. inż. architekt Pappe. […] Po zwiedzeniu nowego szpitala odbyła się przy lampce wina dłuższa konferencja, w której oprócz przedstawicieli prasy uczestniczyli pp. dr Rajgrodzki, przemysłowiec A. Sokół, dr Kapłan, dr Fryszman, dr Kramarz, architekt Pappe, skarbnik rady p. Kane i intendent Kniaziew[106].

Niestety, nie jest znany projekt tej inwestycji i trudno określić jej skalę, ale ze względu na długie trwanie inwestycji oraz cytowaną ocenę dziennikarską prace budowlane musiały rzeczywiście objąć gruntowną przebudowę gmachu – zmianę rozplanowania wnętrz, być może powiększenie jego kubatury oraz wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, niezbędnych z punktu widzenia funkcjonowania szpitala. W zbiorach Muzeum Historii Medycyny i Farmacji Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku zachowała się tablica upamiętniająca uroczystość oddania zmodernizowanego szpitala do użytku (odkryta w 2012 r.

16. Dom przy ul. Elektrycznej 17. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
House at 17 Elektryczna Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

w piwnicy Szpitala Położniczo-Ginekologicznego, który powstał na bazie szpitala żydowskiego). W końcowej części inskrypcji stwierdzono, że „przebudowę wykonano według projektu i pod nadzorem architekta inż. S. Pappe". Z tej informacji wynika, że Szymon Pappe nie tylko prowadził prace budowlane, ale także rada opiekuńcza szpitala zleciła mu wykonanie projektu przebudowy gmachu placówki. Trudno się temu dziwić, biorąc pod uwagę ponad 15-letnie doświadczenie i renomę, jaką w tym czasie zdobył jako miejscowy architekt.

Wśród zachowanych w przestrzeni miasta obiektów wzniesionych w okresie międzywojennym pojawia się kilka budynków, których projekt *per analogiam* lub na podstawie relacji powinno się przypisać Szymonowi Pappemu. Katalog domniemanych dzieł jest jednak krótki. Umieścić w nim należy dom przy ul. Zwycięstwa 24, niemalże identyczny jak sąsiedni dom przy ul. Zwycięstwa 22 zaprojektowany przez Pappego; następnie dom przy ul. Elektrycznej 17[107] (il. 16), willę przy ul. Wiatrakowej 9, zbliżoną stylistycznie do modernistycznego bliźniaka przy ul. Wąskiej 47 z 1937 r. (il. 17); wreszcie kamienicę dziś przy ul. Piłsudskiego 20/3, pierwotnie zaś przy ul. Częstochowskiej 10, która swą architekturą i czasem budowy (po 1937 r.) koresponduje bezpośrednio z zaprojektowanym w 1937 r. zespołem kamienic przy ul. Kilińskiego 7 i 7/1. Wśród domniemanych dzieł Pappego można także umieścić modernistyczną willę Stefana Fricka przy ul. Piwnej 12 (dziś ul. Skłodowskiej-Curie 24) (il. 18), wzniesioną w latach 1938–1939, niemającą jednak analogii w twórczości Pappego. Zważywszy na czas jej powstania, brak konkurencji innych architektów

17. Dom przy ul. Wiatrakowej 9. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
House at 9 Wiatrakowa Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

18. Willa przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 24. Fot. W. Wróbel, lipiec 2026
Villa at 24 M. Skłodowskiej-Curie Street. Photo by W. Wróbel, July 2026

i silnie widoczny w tym czasie trend modernistyczny, wydaje się bardzo prawdopodobne, że również ten projekt wyszedł spod ręki naszego bohatera.

Wraz z postępem badań i docieraniem do niewykorzystanych wcześniej źródeł udaje się coraz lepiej rozpoznać działalność projektową oraz publiczną Szymona Pappego. O wiele mniej wiemy na temat życia prywatnego architekta oraz jego rodziny. W swoich wspomnieniach, opublikowanych na łamach czwartego tomu *Białostockich Żydów*, Feliks Golde zanotował kilka informacji o rodzinie Pappe. Rodzice Feliksa byli zadowoleni z mieszkania przy ul. Lipowej 23,

> ponieważ prawie naprzeciwko, po drugiej stronie ulicy, mieszkali przyjaciele państwo Pappe i pani Gordon. […] Bliscy ich przyjaciele to rodzina Pappe: Roza, Szymon (Semion) i ich syn Aleksander. Roza była nauczycielką gry na pianinie, Szymon inżynierem-architektem, a Aleksander, starszy ode mnie o trzy lata studiował na Sorbonie w Paryżu, gdzie mieszkał jego stryj inżynier lotnictwa. […] Nigdy nie zapomnę piątkowych wieczorów, kiedy rodzice i ja zbieraliśmy się u państwa Pappe dla słuchania nadawanych przez radio koncertów Warszawskiej Filharmonii. Pani Róża często je komentowała jako muzyk z doświadczeniem.

Feliks Golde latem 1937 r. dostał się na Wydział Elektryczny Wyższej Inżynieryjnej Szkoły im. Wawelberga i Rotwanda. Latem 1939 r., gdy przebywał w Białymstoku, dostał zamówienie na projekt stoiska Syndykatu Białostockich Fabrykantów Włókienniczych. Realizację tego projektu wsparł Szymon Pappe,

> który użyczył czasopism i fotografii pawilonów z innych wystaw. Zrobiłem wykresy stoiska, które po złożeniu i wypróbowaniu przewieziono do Wilna. Pojechałem tam także i podczas targów pełniłem rolę przewodnika oraz specjalisty od produkcji białostockich fabryk włókienniczych[108].

Losy Szymona i Rozalii po 1 września 1939 r. są nieznane. Wiadomo jedynie, że pozostali w Białymstoku. Jeśli informacja z księgi zgonów białostockiej gminy żydowskiej z 1941 r. o śmierci Rosy Pape odnosi się do Rozalii Pappe, należałoby uznać, że żona Szymona zmarła 14 maja 1941 r.[109], a więc jeszcze przed wybuchem wojny między Niemcami a Związkiem Radzieckim. Tłumaczyłoby to fakt pochówku na cmentarzu żydowskim przy ul. Wschodniej i ustawienie skromnego, kamiennego nagrobka. Nie udało się natomiast ustalić, kiedy zmarł Szymon Pappe. Być może jako przedstawiciel inteligencji i polski Żyd był szczególnie narażony na represje po wkroczeniu Niemców do Białegostoku 27 czerwca 1941 r. Mógł więc paść ofiarą terroru, jaki spadł na społeczność żydowską w pierwszych dniach okupacji (m.in. 3 i 5 lipca), jeszcze przed utworzeniem getta. Jeśli tak, to inskrypcja na nagrobku Rozalii Pappe o pochówku jej męża w tej samej mogile może mieć charakter symboliczny[110]. Są to jednak tylko przypuszczenia niepoparte źródłami historycznymi.

Informacje dotyczące Aleksandra znajdują potwierdzenie w źródłach i relacjach osób, które znały go osobiście. W 1931 r. zdał egzamin maturalny w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Króla Zygmunta Augusta[111], po czym udał się

na studia na Uniwersytecie Paryskim. W stolicy Francji zastała go II wojna światowa, w czasie której działał w ruchu oporu. Po 1945 r. mieszkał we Francji, gdzie założył rodzinę. Pracował w Air France, co mogło mieć związek z jego stryjem, będącym inżynierem lotnictwa. Pozos tawał w kontakcie z Białostoczanami swojego pokolenia, odwiedził też rodzinne miasto. Zmarł na początku XXI w.[112]

Z zebranych detali wyłania się wstępnie zarysowany obraz Szymona Pappego jako człowieka bardzo aktywnego zawodowo i społecznie, uzdolnionego architekta, który – o czym świadczy zebrany i rozpoznany materiał źródłowy – odegrał istotną rolę w tworzeniu odradzającego się i europeizującego Białegostoku w okresie międzywojennym. Dowodzi tego fakt, że jego nazwisko pojawia się w kontekście znacznej liczby rozpoznanych przykładów prywatnych i publicznych inwestycji budowlanych realizowanych w mieście przed 1939 r. Drobne wzmianki źródłowe oraz nieliczne wspomnienia pozwalają stwierdzić, że Pappe należał do miejscowej elity społecznej, współtworząc białostocką kulturę wysoką okresu międzywojennego. Nasza wiedza o życiu i działalności Szymona Pappego jest wciąż niewystarczająca, a jego biografia pełna luk. To samo dotyczy katalogu jego dzieł. Mam jednak nadzieję, że dzięki niniejszej publikacji w przyszłości uda się uzupełnić biografię Szymona Pappego o nowe szczegóły i odkryć kolejne jego prace w przestrzeni Białegostoku[113].

Aneks

Katalog chronologiczny prac Szymona Pappego

Prace projektowe

1. 1924 r. – dwie szkoły powszechne przy ul. Wersalskiej i na terenie Dojlid (ul. Gdańska), niezrealizowane.
2. 1924 r. – we współpracy z inż. Mojżeszem Troppem magazyn w upaństwowionej fabryce tytoniowej w Białymstoku, niezrealizowany.
3. 1926 r. – garaż BOSO na pięć samochodów przy ul. Lipowej 52.
4. 1928 r. – murowany piętrowy dom wielorodzinny przy ul. Starobojarskiej 13.
5. 1929–1930 – spółdzielczy murowany trójkondygnacyjny dom wielorodzinny przy ul. Ogrodowej 2.
6. 1929 r. – rozbudowa drewnianego parterowego domu przy ul. Grunwaldzkiej 6 z budową obiektów gospodarczych.
7. 1930 r. – murowany piętrowy dom wielorodzinny przy ul. Zwycięstwa 22.
8. 1931 r. – drewniany parterowy dom przy ul. Nowowarszawskiej 1A.
9. 1931 r. – murowany dom przy ul. Reymonta 10/1 (dziś ul. Reymonta 22).
10. 1933 r. – drewniany dom wielorodzinny przy ul. Grunwaldzkiej 20.
11. 1934 r. – wystrój „Cafe Clubu" Hirsza Widera przy ul. Kilińskiego 6 (Pałacyk Gościnny).
12. 1935 r. – drewniany dom przy ul. Piasta 30.
13. 1936 r. – przebudowa Szpitala Żydowskiego przy ul. Warszawskiej 15.
14. 1937 r. – zespół murowanych kamienic przy ul. Kilińskiego 7 i 7/1.
15. 1937 r. – murowana willa przy ul. Pałacowej 3/1.
16. 1937 r. – budowa i rozbudowa domu wielorodzinnego przy ul. Wąskiej 47.

Kierownictwo robót budowlanych (spółka Pappe i Tropp)
1. 1928 r. – budowa szpitala przy ul. Fabrycznej 27.
2. 1936–1938 – przebudowa Szpitala Żydowskiego przy ul. Warszawskiej 15.

Prace domniemane i przypisywane
1. Wielorodzinny dom murowany przy ul. Zwycięstwa 24.
2. Wielorodzinny dom murowany przy ul. Dąbrowskiego 2.
3. Drewniana willa przy ul. Elektrycznej 17.
4. Murowana willa przy ul. Skłodowskiej-Curie 24.
5. Willa przy ul. Wiatrakowej 9 (przez analogię do domu przy ul. Wąskiej 47).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych
Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 1758, 1951, 3110.
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 2377–2378.
Rada Spółdzielcza w Warszawie, sygn. 967, 996, 1005.

Archiwum Państwowe w Białymstoku
Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 8–9,15, 22, 27, 57.
Akta Notariusza S. Bednarskiego w Białymstoku, sygn. 2, 15.
Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 17, 19–20, 23, 28, 33.
Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, sygn. 42, 64, 71, 78, 92, 201, 345.
Okręgowy Urząd Ziemski w Białymstoku, sygn. 27.
Sąd Okręgowy w Białymstoku. Wydział Hipoteczny, sygn. 111, 338.
Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 52, 108.

Archiwum Państwowe w Łodzi
Rząd Gubernialny Piotrkowski, sygn. 15248, 15250, 15480, 15751, 15843, 15928, 16096, 16111, 16158, 16161, 16190–16191, 16370, 16444, 16460, 16594, 16623, 16789, 16836, 16891, 17101, 18460.

Bundesarchiv
Bild 101I-348–1112–16.

Muzeum Historyczne w Białymstoku
MBH/I/10848.

Źródła drukowane i prasowe

Białostocka Spółdzielnia Mieszkaniowa w swej obronie przed Związkiem Właścicieli Nieruchomości wysuwa ważne argumenty, „Głos Obywatela" 23.07.1930, nr 199, s. 3.

„Białostocki Dziennik Wojewódzki" 25.04.1929, nr 6, s. 282.

„Café-Club", „Reflektor" 10.11.1934, nr 25, s. 7.

Doniosła chwila w życiu spółdzielców mieszkaniowych w Białymstoku, „Głos Obywatela" 20.08.1930, nr 221, s. 3.

Dookoła rozbudowy m. Białegostoku. Posiedzenie Komitetu rozbudowy. Memoriał w sprawie dodatkowych kredytów, „Dziennik Białostocki" 16.08.1928, nr 227, s. 4.
„Dziennik Urzędowy Województwa Białostockiego" 20.11.1937, nr 25, s. 614.
Garaż BOSO, „Prożektor" 20–21.11.1926, nr 46, s. 8–9.
Informator budowlany 1936–1937, oprac. K.W. Bączkowski, W. Staniszewski, Warszawa [1936].
Kino „Pan". Nowy budynek wg projektu inż. arch. A. Pinesa, „Fama" 25.09.1937, nr 3, s. 6.
Konkurs na szpital dla chorych zakaźnych, „Dziennik Białostocki" 30.10.1927, nr 304, s. 3.
Księga adresowa b. wychowańców Politechniki Warszawskiej 1898–1905 wydana staraniem i nakładem „Koła b. Wychowańców Politechniki Warszawskiej", Warszawa 1913.
Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1930, Warszawa 1930
Księga-album pamięci gminy żydowskiej w Białymstoku, red. D. Sohn, red. wydania polskiego M.K. Frąckiewicz, M. Reczko, Łomża–Białystok 2022.
Magistrat niezadowolony z wydziału technicznego, „Dziennik Białostocki" 22.06.1930, nr 171, s. 6.
Maturzyści gimnazjum państwowego im. Króla Zygmunta Augusta, „Dziennik Białostocki" 31.05.1931, nr 147, s. 6.
Miejska Rada Budowlana, „Dziennik Białostocki" 25.06.1927, nr 176, s. 4.
Милаковски М., *Очеркъ Белостока въ историческомъ, етнографическом и бытовомъ отношеніяхъ съ приложеніами*, Киевъ 1897.
Nowy naczelnik wydziału technicznego magistratu, „Dziennik Białostocki" 1.06.1927, nr 162, s. 4.
„Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości" 28.12.1921, nr 101.
Obwieszczenie, „Dziennik Białostocki" 16.04.1921, nr 83, s. 4.
Obwieszczenie, „Dziennik Białostocki" 11.03.1922, nr 58, s. 3.
Obwieszczenie, „Dziennik Białostocki" 19.04.1923, nr 79, s. 4.
Obwieszczenie, „Dziennik Białostocki" 20.04.1925, nr 107, s. 4.
Obwieszczenie, „Dziennik Białostocki" 27.10.1927, nr 295, s. 4.
Posiedzenie Rady Miejskiej z dnia 14-go b.m. Dalszy ciąg sprawozdania, „Dziennik Białostocki" 16.05.1928, nr 135, s. 4.
Pożyteczna inicjatywa ma już swój wynik, „Głos Obywatela" 19.08.1930, nr 220, s. 3.
Projekty budynków szkół powszechnych, z. 1, Warszawa 1925.
Przydział kredytów na budowę miast w woj. białostockim, „Głos Obywatela" 25.06.1930, nr 171, s. 2.
[Reklama], „Dziennik Białostocki" 3.08.1930, nr 213, s. 6.
Roboty miejskie ruszyły z martwego punktu. Nowe przetargi. Nareszcie coś się robi. Bruki, bruki i jeszcze raz bruki, „Dziennik Białostocki" 4.06.1925, nr 152, s. 4.
Rozpatrzenie ofert na roboty miejskie, „Dziennik Białostocki" 20.05.1925, nr 137, s. 4.
Skład Komisji Urbanistycznej, „Dziennik Białostocki" 25.11.1936, nr 328, s. 6.
Skład obwodowych komisji wyborczych, „Dziennik Białostocki" 13.11.1927, nr 310, s. 3.
Spis abonentów białostockiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej 1929, [Białystok 1929].

Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na 1938 r., Warszawa 1938.
Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) na 1939 r., Warszawa 1939.
Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na rok 1932/1933, Warszawa 1932.
Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) 1934, Warszawa 1934.
Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na 1936 r., Warszawa 1936.
Sprawozdanie z walnego zebrania członków spółdzielni mieszkaniowej „Zdobycz Robotnicza" w Białymstoku, „Dziennik Białostocki" 28.12.1928, nr 357, s. 4.
Stowarzyszenie inżynierów w województwie białostockim, „Dziennik Białostocki" 29.01.1928, nr 29, s. 3.
Stowarzyszenie inżynierów województwa białostockiego, „Prożektor" 4–5.02.1928, nr 5, s. 9–10.
Szpikowski M., *Dworzec autobusowy w Białymstoku*, Białystok 1930.
Usłyszeliśmy wczoraj to, o czym się nie mówiło w ciągu lat pięciu gospodarki miejskiej. Na wczorajszym posiedzeniu Rady Miejskiej rozpatrywano materiały zebrane przez komisję rewizyjną, „Dziennik Białostocki" 14.10.1924, nr 284, s. 4.
Wiadomości statystyczne miasta Białegostoku za lata 1929–1934, t. 1, red. J. Pilecki, Białystok 1935.
Właściciele nieruchomości nie zgadzają się z podziałem kredytów budowlanych przez Komitet Rozbudowy miasta, „Głos Obywatela" 16.07.1930, nr 192, s. 3.
Wolna trybuna. Czy Komitet Rozbudowy Miasta spełnia należycie swój obowiązek?, „Głos Obywatela" 21.07.1930, nr 197, s. 3.
Wspaniały dar dla gruźlicznych dzieci, „Dziennik Białostocki" 20.05.1928, nr 139, s. 4.
Z posiedzenia Rady Miejskiej, „Dziennik Białostocki" 7.02.1930, nr 37, s. 1.
Zakończenie przebudowy miejskiego „Szpitala Żydowskiego", „Dziennik Białostocki" 23.04.1938, nr 111, s. 6.
Zawiadomienie, „Dziennik Białostocki" 5.04.1932, nr 93, s. 4; to samo: 10.04.1932, nr 98, s. 4; 15.04.1932, nr 103, s. 4; 19.04.1932, nr 107, s. 4; 22.06.1932, nr 110, s. 4.

Maszynopisy
Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa, Dom mieszkalny nr 30 (Piasta 30, Białystok), nr 582.

Akty prawne
Dz.U. 1925 nr 51, poz. 346.
Dz.U. 1927 nr 42, poz. 372.

Opracowania
Architektura ceglana w Białymstoku, oprac. I. Górska i in., Białystok 2019.
Architektura drewniana w Białymstoku, oprac. I. Górska i in., Białystok 2020.
Architektura międzywojenna w Białymstoku, oprac. I. Górska i in., Białystok 2025.

Dolistowska M., *Architektura i budownictwo publiczne społeczności żydowskiej w Białymstoku*, [w:] *Białystok – Mayn Heym*, red. D. Boćkowski, [Białystok 2013].

Dolistowska M., *Architektura użyteczności publicznej Białegostoku w świetle nieznanych źródeł z Narodowego Archiwum Białorusi w Grodnie*, [w:] *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, red. M. Kietliński, W. Śleszyński, Białystok 2004.

Dolistowska M., *Białystok w dwudziestoleciu – obraz odrodzonego miasta*, [w:] W. Wróbel i in., *Fotografowie białostoccy przed i za obiektywem. 1915–1939*, Białystok 2018.

Dolistowska M., *Dwa projekty prawosławnego soboru katedralnego w Białymstoku ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu*, [w:] *Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*, red. M. Kietliński, K. Sychowicz, W. Śleszyński, Białystok 2005.

Dolistowska M., *Park Stary w Białymstoku – ewolucja formy a przeobrażenia tożsamości miejsca*, „Przestrzeń. Urbanistyka. Architektura" 2016, nr 2.

Dolistowska M., *W poszukiwaniu tożsamości miasta. Architektura i urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939*, wyd. 2, Białystok 2017.

Golde F., *Życiorys rodziny Golde (do 22 czerwca 1941 roku)*, [w:] *Białostoccy Żydzi*, t. 4, red. A.C. Dobroński, Białystok 2002.

Górska I. i in., *Pomnik Niepodległości. Kościół pw. Chrystusa Króla i św. Rocha w Białymstoku*, Białystok 2019.

Kietliński M., Lechowski A., *Prezydenci Białegostoku*, Białystok 2014.

Lechowski A., *Białystok. Przewodnik historyczny*, Białystok [2009].

Pszczółkowski M., *Polska architektura budynków Polskiego Monopolu Tytoniowego w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni*, t. 8, *Architektura przemysłowa, portowa i miejska w XX wieku*, red. M.J. Sołtysik, M. Stępa, Gdynia–Gdańsk 2022.

Romaniuk Z., *Boćki na Podlasiu. Monografia historyczna*, wyd. 2, Boćki 2025.

Romaniuk Z., Trynkowski J., *Życie dla polskiej oświaty. Michał Goławski (1904–1974)*, Białystok 2004.

Świątynie w Białymstoku, oprac. I. Górska i in., Białystok 2023.

Wicher S., *Białostocka architektura modernizmu*, red. K. Niziołek, Białystok 2013.

Wicher S., *Drewniany modernizm w Białymstoku na przykładzie domu przy ul. Słonimskiej 31*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2008, z. 14.

Wicher S., *Rudolf Macura (1886–1940). Portret architekta niestrudzonego*, Białystok 2020.

Wicher S., Karpińska K., *Odkrywanie. Twórczość Witolda Stefana Zaczeniuka (1918–1999) z portretem rodzinnym w tle*, Białystok 2015.

Wróbel W., *Hale targowe międzywojennego Białegostoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2023, z. 29.

Wróbel W., *Kilińskiego. Historia jednej ulicy*, Białystok 2016.

Wróbel W., *Starobojarska. Biografia ulicy*, [w:] A. Lechowski, W. Walicki, W. Wróbel, *Bojary 3*, Białystok 2013.

Wróbel W., *Świętego Rocha. Historia jednej ulicy*, Białystok 2019.

Wróbel W., *Wodociągi i kanalizacja Białegostoku od czasów najdawniejszych do 2015 roku*, Białystok 2015.
Wróbel W., *Zespół modernistycznych willi przy ul. Akademickiej 24, 26 i 26a – niedoceniony fragment dzielnicy reprezentacyjnej międzywojennego Białegostoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2025, z. 31.

Przypisy

1 M.in. M. Dolistowska, *Architektura użyteczności publicznej Białegostoku w świetle nieznanych źródeł z Narodowego Archiwum Białorusi w Grodnie*, [w:] *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, red. M. Kietliński, W. Śleszyński, Białystok 2004; taż, *Dwa projekty prawosławnego soboru katedralnego w Białymstoku ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu*, [w:] *Kościoły a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*, red. M. Kietliński, K. Sychowicz, W. Śleszyński, Białystok 2005; S. Wicher, *Drewniany modernizm w Białymstoku na przykładzie domu przy ul. Słonimskiej 31*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2008, z. 14, s. 163–173; tenże, *Białostocka architektura modernizmu*, red. K. Niziołek, Białystok 2013; M. Dolistowska, *Architektura i budownictwo publiczne społeczności żydowskiej w Białymstoku*, [w:] *Białystok – Mayn Heym*, red. D. Boćkowski, [Białystok 2013]; taż, *Park Stary w Białymstoku – ewolucja formy a przeobrażenia tożsamości miejsca*, „Przestrzeń. Urbanistyka. Architektura" 2016, nr 2, s. 17–32; taż, *W poszukiwaniu tożsamości miasta. Architektura i urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939*, wyd. 2, Białystok 2017; taż, *Białystok w dwudziestoleciu – obraz odrodzonego miasta*, [w:] W. Wróbel i in., *Fotografowie białostoccy przed i za obiektywem. 1915–1939*, Białystok 2018, s. 166–211; I. Górska i in., *Pomnik Niepodległości. Kościół pw. Chrystusa Króla i św. Rocha w Białymstoku*, Białystok 2019; *Architektura ceglana w Białymstoku*, oprac. I. Górska i in., Białystok 2019; *Architektura drewniana w Białymstoku*, oprac. I. Górska i in., Białystok 2020; S. Wicher, *Rudolf Macura (1886–1940). Portret architekta niestrudzonego*, Białystok 2020; *Świątynie w Białymstoku*, oprac. I. Górska i in., Białystok 2023; W. Wróbel, *Hale targowe międzywojennego Białegostoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2023, z. 29, s. 73–119.

2 *Architektura międzywojenna w Białymstoku*, oprac. I. Górska i in., Białystok 2025.

3 Pokłosiem tych badań jest m.in. historia nieruchomości przy ul. Akademickiej 24, 26 i 26a w Białymstoku, opublikowana przeze mnie w poprzednim numerze „Biuletynu" (W. Wróbel, *Zespół modernistycznych willi przy ul. Akademickiej 24, 26 i 26a – niedoceniony fragment dzielnicy reprezentacyjnej międzywojennego Białegostoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 2025, z. 31, s. 46–102).

4 Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 15, nr 5498.

5 APB, Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, sygn. 71, nr 340M.

6 Tamże, sygn. 78, nr 20F.

7 Tamże, sygn. 92, nr 391M.

8 Przy czym w 1928 r. Rozalia potwierdziła odpis swojego paszportu, wydanego przez Komendanta Policji w Iwano-Wozniesieńsku 2 lipca 1896 r. (APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 20, nr 2305).

9 APB, Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn.15, nr 5498.

10 Tamże, sygn. 8, nr 2143.

11 Tamże, sygn. 9, nr 4460; *Obwieszczenia*, „Dziennik Białostocki" 11.03.1922, nr 58, s. 3.

12 M. Kietliński, A. Lechowski, *Prezydenci Białegostoku*, Białystok 2014, s. 51.

13 APB, Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 9, nr 3859.

14 Tamże, sygn. 27, nr 4923.

15 *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m.st. Warszawy) na 1939 r.*, Warszawa 1939, s. 885.

16 *Obwieszczenie*, „Dziennik Białostocki" 19.04.1923, nr 79, s. 4.

17 „Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości" 28.12.1921, nr 101, s. 22.

18 *Obwieszczenie*, „Dziennik Białostocki" 16.04.1921, nr 83, s. 4.

19 APB, Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 57, nr 712.

20 *Usłyszeliśmy wczoraj to, o czym się nie mówiło w ciągu lat pięciu gospodarki miejskiej. Na wczorajszym posiedzeniu Rady Miejskiej rozpatrywano materiały zebrane przez komisję rewizyjną*, „Dziennik Białostocki" 14.10.1924, nr 284, s. 4.

21 *Projekty budynków szkół powszechnych*, z. 1, Warszawa 1925, s. 72–72; *Architektura międzywojenna w Białymstoku…*, s. 98–99.

22 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 2377. Rok później nowy projekt magazynu sporządził białostocki architekt Aleksander Pines, ale i ten nie został zrealizowany. Prace projektowe trwały jeszcze w 1928 r., a ostatecznie zrealizowany obiekt stanowił wersję pośrednią obu koncepcji.

23 M. Dolistowska, *W poszukiwaniu tożsamości miasta…*, s. 307–309; M. Pszczółkowski, *Polska architektura budynków Polskiego Monopolu Tytoniowego w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni*, t. 8, *Architektura przemysłowa, portowa i miejska w XX wieku*, red. M.J. Sołtysik, M. Stępa, Gdynia–Gdańsk 2022, s. 192.

24 APB, Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, sygn. 201, nr 19M.

25 Tamże, sygn. 64, nr 142.

26 Tamże, sygn. 42, nr 46F.

27 Милаковски М., *Очеркъ Белостока въ историческомъ, етнографическом и бытовомъ отношеніяхъ съ приложеніами*, Киевъ 1897, s. 102.

28 W. Wróbel, *Wodociągi i kanalizacja Białegostoku od czasów najdawniejszych do 2015 roku*, Białystok 2015, s. 23–48.

29 Była jej właścicielką jeszcze w lipcu 1895 r. APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 52, k. 485–487.

30 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 20, nr 3337.

31 APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 108, k.123–124, 128–129. W 1925 r. założono księgę hipoteczną nieruchomości przy ul. Lipowej 33, w której prawa własności ustalono na Owsieja i Mojżesza Troppów (*Obwieszczenie*, „Dziennik Białostocki" 20.04.1925, nr 107, s. 4). Po śmierci Owsieja jego część praw własności przypadła rodzeństwu Mojżesza. W 1939 r. grono właścicieli tworzyli: Mojżesz Tropp, Anna Agurtin, Maria Szapiro, Karolina Kagan, Fanni Kahan, Lew Agurtin i Ida Jossem (APB, Sąd Okręgowy w Białymstoku. Wydział Hipoteczny, sygn. 338, nr 1148). Warto wspomnieć, że Maria Tropp była żoną znanego w kraju i na świecie dziennikarza oraz esperantysty Jakuba Szapiro. Oboje mieszkali do 1939 r. w kamienicy przy ul. Lipowej 33.

32 Potwierdzenie jego odpisu: APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 19, nr 1335.

33 *Rozpatrzenie ofert na roboty miejskie*, „Dziennik Białostocki" 20.05.1925, nr 137, s. 4.

34 *Roboty miejskie ruszyły z martwego punktu. Nowe przetargi. Nareszcie coś się robi. Bruki, bruki i jeszcze raz bruki*, „Dziennik Białostocki" 4.06.1925, nr 152, s. 4.

35 *Wspaniały dar dla gruźlicznych dzieci*, „Dziennik Białostocki" 20.05.1928, nr 139, s. 4.

36 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 17, nr 2347; *Obwieszczenie*, „Dziennik Białostocki" 27.10.1927, nr 295, s. 4.

37 „Białostocki Dziennik Wojewódzki" 25.04.1929, nr 6, s. 282.

38 *Garaż BOSO*, „Prożektor" 20–21.11.1926, nr 46, s. 8–9.

39 *Miejska Rada Budowlana*, „Dziennik Białostocki" 25.06.1927, nr 176, s. 4.

40 *Konkurs na szpital dla chorych zakaźnych*, „Dziennik Białostocki" 30.10.1927, nr 304, s. 3.

41 *Skład obwodowych komisji wyborczych*, „Dziennik Białostocki" 13.11.1927, nr 310, s. 3.

42 W. Wróbel, *Starobojarska. Biografia ulicy*, [w:] A. Lechowski, W. Walicki, W. Wróbel, *Bojary 3*, Białystok 2013, s. 106–109 (gdzie szczegółowe odniesienia źródłowe).

43 W 1933 r. Smólski zachęcał do wynajmu mieszkania, w którym znajdowały się wszelkie wygody: łazienka, pokój dla służącej, taras, ogródek na kwiaty itp.

44 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 19, nr 459; *Stowarzyszenie inżynierów w województwie białostockim*, „Dziennik Białostocki" 29.01.1928, nr 29, s. 3; *Stowarzyszenie inżynierów województwa białostockiego*, „Prożektor" 4–5.02.1928, nr 5, s. 9–10.

45 *Posiedzenie Rady Miejskiej z dnia 14-go b.m. Dalszy ciąg sprawozdania*, „Dziennik Białostocki" 16.05.1928, nr 135, s. 4.
46 Dz.U. 1927, nr 42, poz. 372.
47 Dz.U. 1925, nr 51, poz. 346.
48 *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Dziennik Białostocki" 7.02.1930, nr 37, s. 1.
49 *Dookoła rozbudowy m. Białegostoku. Posiedzenie Komitetu rozbudowy. Memoriał w sprawie dodatkowych kredytów*, „Dziennik Białostocki" 16.08.1928, nr 227, s. 4.
50 M.in. *Sprawozdanie z walnego zebrania członków spółdzielni mieszkaniowej „Zdobycz Robotnicza" w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki" 28.12.1928, nr 357, s. 4. Obszerniej o budowie „Zdobyczy Robotniczej" i jej problemach: *Architektura międzywojenna w Białymstoku…*, s. 319–324.
51 Tworzona przez Izaaka Awerbucha (ul. Lipowa 44), Izaaka Braunrota (Rynek Kościuszki 3), Samuela Hepnera (ul. Kilińskiego 4), Aarona Rappoporta (ul. Ciepła 1), Jakuba Rybałowskiego (ul. Lipowa 31), Elię Burdo (ul. Kupiecka 17), Hirsza Szwiffa (ul. Kupiecka 1), Abrama Perelsztejna (ul. Kupiecka 19), Aleksandra Garbuszyńskiego (ul. Kilińskiego 14) i Fajwela Oljana (ul. Sienkiewicza 34).
52 AAN, Rada Spółdzielcza w Warszawie, sygn. 996, k. nlb.
53 Tamże, sygn. 967, k. 1–8.
54 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 23, nr 380.
55 APB, Sąd Okręgowy w Białymstoku. Wydział Hipoteczny, sygn. 111; tamże, sygn. 338, nr 305.
56 *Przydział kredytów na budowę miast w woj. białostockim*, „Głos Obywatela" 25.06.1930, nr 171, s. 2 (w artykule podano błędnie kwotę 485 tys. zł).
57 *Właściciele nieruchomości nie zgadzają się z podziałem kredytów budowlanych przez Komitet Rozbudowy miasta*, „Głos Obywatela" 16.07.1930, nr 192, s. 3.
58 *Wolna trybuna. Czy Komitet Rozbudowy Miasta spełnia należycie swój obowiązek?*, „Głos Obywatela" 21.07.1930, nr 197, s. 3.
59 *Białostocka Spółdzielnia Mieszkaniowa w swej obronie przed Związkiem Właścicieli Nieruchomości wysuwa ważne argumenty*, „Głos Obywatela" 23.07.1930, nr 199, s. 3.
60 AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 1758.
61 *Pożyteczna inicjatywa ma już swój wynik*, „Głos Obywatela" 19.08.1930, nr 220, s. 3; *Doniosła chwila w życiu spółdzielców mieszkaniowych w Białymstoku*, „Głos Obywatela" 20.08.1930, nr 221, s. 3.
62 Muzeum Historyczne w Białymstoku, sygn. MBH/I/10848; Bundesarchiv, Bild 101I-348–1112–16.
63 Dom został rozebrany w czasie przebudowy i poszerzenia ul. Grunwaldzkiej. Wgląd do planu przebudowy uzyskano w czerwcu 2010 r.
64 AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 3110.
65 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 20, nr 3007.
66 Plan domu w posiadaniu aktualnych właścicieli nieruchomości przy ul. Młynowej 63.
67 Inżynier Mordechaj Zabłudowski został sfotografowany w 1932 r. w czasie zjazdu absolwentów Białostockiej Szkoły Handlowej, którzy ukończyli placówkę 25 lat wcześniej (*Księga-album pamięci gminy żydowskiej w Białymstoku*, red. D. Sohn, red. wydania polskiego M.K. Frąckiewicz, M. Reczko, Łomża–Białystok 2022, s. 80).
68 *Zawiadomienie*, „Dziennik Białostocki" 5.04.1932, nr 93, s. 4; to samo: 10.04.1932, nr 98, s. 4; 15.04.1932, nr 103, s. 4; 19.04.1932, nr 107, s. 4; 22.06.1932, nr 110, s. 4.
69 S. Wicher, *Rudolf Macura (1886–1940). Portret architekta niestrudzonego*, Białystok 2020.
70 *Księga adresowa b. wychowańców Politechniki Warszawskiej 1898–1905 wydana staraniem i nakładem „Koła b. Wychowańców Politechniki Warszawskiej"*, Warszawa 1913, s. 38–39.
71 *Nowy naczelnik wydziału technicznego magistratu*, „Dziennik Białostocki" 1.06.1927, nr 162, s. 4.
72 *Magistrat niezadowolony z wydziału technicznego*, „Dziennik Białostocki" 22.06.1930, nr 171, s. 6.
73 [Reklama], „Dziennik Białostocki" 3.08.1930, nr 213, s. 6.
74 M. Szpikowski, *Dworzec autobusowy w Białymstoku*, Białystok 1930.
75 Np. Archiwum Państwowe w Łodzi, Rząd Gubernialny Piotrkowski, sygn. 15248, 15250, 15480, 15751, 15843, 15928, 16096, 16111, 16158, 16161, 16190–16191, 16370, 16444, 16460, 16594, 16623, 16789, 16836, 16891, 17101, 18460.
76 S. Wicher, K. Karpińska, *Odkrywanie. Twórczość Witolda Stefana Zaczeniuka (1918–1999) z portretem rodzinnym w tle*, Białystok 2015.

77 O Józefie Zaczeniuku obszerniej: *Józef Zaczeniuk*, [w:] S. Wicher, K. Karpińska, *Odkrywanie…*, s. 6–13. Na s. 9 projekt domu Kittów przy ul. Krasińskiego 8.

78 O rodzinie Szackich m.in. W. Wróbel, *Kilińskiego. Historia jednej ulicy*, Białystok 2016, s. 195–197.

79 APB, Akta Notariusza S. Bednarskiego w Białymstoku, sygn. 2, nr 408; Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 19, nr 1531.

80 *Spis abonentów białostockiej sieci telefonów Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej 1929*, [Białystok 1929], s. 31; *Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1930*, Warszawa 1930, s. 95; *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na rok 1932/1933*, Warszawa 1932, s. 46; *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) 1934*, Warszawa 1934, s. 55; *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na 1936 r.*, Warszawa 1936, s. 673; *Spis abonentów sieci telefonicznych państwowych i koncesjonowanych w Polsce (z wyjątkiem m. st. Warszawy) na 1938 r.*, Warszawa 1938, s. 790; *Spis abonentów… 1939 r.*, s. 887.

81 APB, Akta Notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 22, nr 3036.

82 *Spis abonentów… 1929*, s. 23; *Spis abonentów… 1932/1933*, s. 44; *Spis abonentów… 1934*, s. 52; *Spis abonentów… 1936*, s. 671; *Spis abonentów… 1938*, s. 788; *Spis abonentów… 1939*, s. 884.

83 Tu błędnie zapisany jako *Żuński*.

84 *Informator budowlany 1936–1937*, oprac. K.W. Bączkowski, W. Staniszewski, Warszawa [1936], s. 419.

85 Biografia Kazimierza oraz jego syna, historyka Michała Goławskiego, została szczegółowo omówiona w: Z. Romaniuk, J. Trynkowski, *Życie dla polskiej oświaty. Michał Goławski (1904–1974)*, Białystok 2004; Z. Romaniuk, *Boćki na Podlasiu. Monografia historyczna*, wyd. 2, Boćki 2025, s. 553–554; W. Wróbel, *Świętego Rocha. Historia jednej ulicy*, Białystok 2019, s. 386–395.

86 APB, Akta Notariusza S. Bednarskiego w Białymstoku, sygn. 15, nr 3211; Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 33, nr 1165.

87 APB, Akta Notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 28, nr 2678.

88 „Dziennik Urzędowy Województwa Białostockiego" 20.11.1937, nr 25, s. 614.

89 *Spis abonentów 1936…*, s. 673; *Spis abonentów 1939…*, s. 887.

90 M. Dolistowska, *W poszukiwaniu tożsamości…*, s. 295, 297–298.

91 AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 2378.

92 *Kino „Pan". Nowy budynek wg projektu inż. arch. A. Pinesa*, „Fama" 25.09.1937, nr 3, s. 6.

93 *Skład Komisji Urbanistycznej*, „Dziennik Białostocki" 25.11.1936, nr 328, s. 6.

94 AAN, Rada Spółdzielni w Warszawie, sygn. 1005, k. nlb. Spółdzielnię tworzyli zarówno przedstawiciele władz samorządowych: Józef Chodźko, Mieczysław Szpikowski i Bolesław Szymański, jak i przyszli mieszkańcy kolonii: Eugeniusz Sieńkowski, inż. Piotr Szulc, Adolf Nikołajew, Jan Żurobski, Franciszek Malewicz, Antoni Zapadko, Andrzej Kupidłowski, Bronisław Muromski, Adam Perkowski, Stanisław Zduniak, Julian Kukotko i Marian Maciejewski.

95 AAN, Rada Spółdzielni w Warszawie, sygn. 1005, k. nlb.

96 APB, Okręgowy Urząd Ziemski w Białymstoku, sygn. 27, k. 65.

97 *„Café-Club"*, „Reflektor" 10.11.1934, nr 25, s. 7.

98 Według informacji z Karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa, Dom mieszkalny nr 30 (Piasta 30, Białystok), nr 582.

99 *Architektura drewniana w Białymstoku…*, s. 217–219.

100 *Architektura międzywojenna w Białymstoku…*, s. 334.

101 AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 1951, k. nlb.

102 W. Wróbel, *Kilińskiego…*, s. 197–200.

103 Projekt znajduje się w zbiorach prywatnych.

104 A. Lechowski, *Białystok. Przewodnik historyczny*, Białystok [2009], s. 284, jednak bez podania źródła informacji.

105 *Spis abonentów… 1939*, s. 880.

106 *Zakończenie przebudowy miejskiego „Szpitala Żydowskiego"*, „Dziennik Białostocki" 23.04.1938, nr 111, s. 6.

107 Według relacji Maryny Krawczuk-Rybak z 13.03.2026 r.

[108] F. Golde, *Życiorys rodziny Golde (do 22 czerwca 1941 roku)*, [w:] *Białostoccy Żydzi*, t. 4, red. A.C. Dobroński, Białystok 2002, s. 29–30, 35, 40. Dziękuję Sebastianowi Wichrowi za tę wskazówkę bibliograficzną.

[109] APB, Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, sygn. 345, nr 220, s. 24.

[110] Według informacji podanych na stronie Społecznego Muzeum Żydów Białegostoku i Regionu nagrobek ten powinien znajdować się w 19 kwaterze na cmentarzu żydowskim przy ul. Wschodniej. Niestety, nie udało się go ponownie odnaleźć. Fotografię nagrobka sporządził Tomasz Wiśniewski w czasie prowadzonych wiele lat temu prac inwentaryzacyjnych (udostępnił ją na stronie: https://www.facebook.com/photo/?fbid=1077256374659270&set=pcb.1077263047991936). Na nagrobku widać inskrypcje *Pappe Rozalia*, u dołu *Szymon Pappe | Zmarł śmiercią tragiczną* i poniżej mniej czytelna data, najpewniej rok 1941. Autor fotografii dodał jednak komentarz, że w swoich notatkach zapisał datę 1965. Z powyższych ustaleń wynika, że nagrobek powstał jako upamiętnienie miejsca pochówku Rozalii Pappe w maju 1941 r. Natomiast upamiętnienie śmierci Szymona mogło nastąpić później, gdyż zginął on podczas okupacji niemieckiej, być może w czasie represji, jakie spadły na miejscową społeczność żydowską w pierwszych dniach po wkroczeniu nazistów do Białegostoku.

[111] *Maturzyści gimnazjum państwowego im. Króla Zygmunta Augusta*, „Dziennik Białostocki" 31.05.1931, nr 147, s. 6.

[112] Według relacji Jana Murawiejskiego.

[113] Dwie próby nagłośnienia poszukiwań nowych materiałów źródłowych dotyczących życia i działalności Szymona Pappego podjąłem za pośrednictwem lokalnych mediów: A. Kłopotowski, *Poszukiwany Szymon Pappe. Białostocki historyk na tropie śladów po znanym architekcie*, „Kurier Poranny. Magazyn" 13–15.03.2026, s. 10; *Jak wyglądał przedwojenny Białystok?*, 7.04.2026, audycja „Tajemnice naszych czasów", rozmowa Lecha Pilarskiego z Wiesławem Wróblem na temat białostockiej architektury i Szymona Pappego. Działania te dały rezultaty w postaci kilku nowych informacji, które ujęto w tej publikacji.

The Life and Work of Architect-Engineer Szymon Pappe (1885–1941)

The objective of this article is to reconstruct the biography of Szymon Pappe, an engineer-architect, in both his private and professional life. Although Szymon has appeared in previous research and literature on interwar architecture in Białystok, a comprehensive synthesis of his life and work has not yet been undertaken. Ongoing research into the history of Białystok, along with its interwar architecture and urban planning, has yielded substantial new information, sources, and findings. These insights have made it possible to fill a significant gap in historiography regarding the absence of Pappe's biography.

His importance in pre-1939 Białystok is underscored by numerous projects and completed designs (including Starobojarska 13, Ogrodowa 2, Zwycięstwa 22, Kilińskiego 7, Piasta 30, Pałacowa 3/1, Grunwaldzka 20, and Wąska 47), a number of which survive to this day. This volume of work is particularly notable when compared to that of other architects active in Białystok during the same period. This figure may well be revised thanks to further searches for architectural projects in private collections. The article examines Pappe's biography, his place in the local community, and his civic and architectural endeavors, while presenting all of his currently identified works. A chronological listing of these projects (both confirmed and attributed) is provided in the appendix.

Translated by Olgierd Dróżdż